

ВІСТІ

БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ 1 УД УНА

Рік III

Квітень-Травень 1952

Ч. 45 (18-19)

Д-р Любомир Ортинський (Німеччина)
пор. 1 УД

Дотримуємо кроку!

Маємо право твердити, що наше Братство добре вистартувало й успішно пройшло перший етап маршруту. Він був тяжкий, як і всякий початок, але теж супроводив його запал, пригаманний всякому новому почині; його зустріли сумніви й застереження, але їх скоро розвіяла сприятлива для Братства серед кол. вояків 1 УД й загалу української еміграційної спільноти атмосфера. Всі ці прихильні моменти Братством були вповні використані. Зорганізовано низку станиць, налагоджено видавничу роботу, відбуто низку імпрез і товариських зустрічей. Втричі збільшився за один рік наклад і об'єм «Вістей», все більше листів з дописами, статтями й побажаннями приносить щоденна пошта до Головної Управи і Редакції «Вістей».

Все це відрадні факти, що підтверджують поставлене на початку ствердження. Але є й друга сторінка медалі. Дедалі починає буденніти те, що було колись сенсацією й сприймалося аплаузами. Час піддає запал першопочіну твердій пробі витривалості і послідовності. Драматичні моменти початку давно минули; притуплюються стимули, що їх давали нам більші чи менші успіхи, досягнуті об'єднаним зусиллям всіх нас. Наш побут більш-менш усталізувався а сім років від хвилини скинення уніформи витискає на нас п'ятно. Можуть прийти будні без блиску й піднесення, а з ними тінь збайдужіння, шаблонності і трафаретності. І тут саме вирінає проблема, що її ми і тільки ми самі можемо розв'язати. В чому ж справа? — Називаймо дитину по імені. Є дві можливості: або підемо по лінії найменшого спротиву й наше Братство скоріш чи пізніш переміниться, чи радше уподібниться, до, майже, десятка наявних на еміграції військових товариств, себто — на початку святкування й імпрези, бляшані фрази, «верифікації» і «нові рани», — а при кінці — тільки назва товариства, святочні побажання в пресі і при нагоді якихось там зборів палкий привіт від назви, за якою вже нема ні живого духа; або — наше товариство залишиться живим організмом, діючим середовищем з чітко накресленими, реальними і здійснюваними цілями. Повторяємо: реальними і здійснюваними цілями. Що розуміємо під цим? Першзавсе, не хочачи перемінитися на лиш забавово-імпрезове товариство, що тільки й живе згадуванням минулого і дбає про декорації, мусимо дотримувати

кроку з реальним життям. Це не значить, що не маємо плекати наших традицій й зафіксувати історію нашої частини, чи побільшувати нашої мемуаристики. Ні, не значить, що не повинні ми, як приходять роковини боїв нашої Дивізії, відмічувати їх. Тільки все воно ще не все. Це тільки частина змісту. Головно ж на другому етапі, в який зараз входимо і в якому акцент нашої діяльності мусимо покласти на допасування до сучасності з аспектом на майбутнє. Ми є товариство вояків 2-ої світової війни, себто наймолодшої української генерації військовиків. При заснуванні Братства присвічувала нам ідея збереження й передавання історії всього того, що внесла 1 УД в наші військові традиції, і в парі з тим ми поставили собі за завдання плекати військові знання, щоб, коли прийде нагода, допомогти ними загальній справі. На нашу думку, час класти натиск на цю другу частину. Ми свідомі, що не всім, а радше лише малій частині зпоміж нас, буде можливим в якійсь 3-ій війні зразу вплестися активно в колесо подій зі змогою служити справі. Але якась частина таки зможе це зробити, а в тім, хто схоче, скоріш чи пізніш знайде змогу. Йдеться отже про те, щоб ми були до цієї евен-туальності як слід підготовані.

Дорога ж до цього проста; треба працювати над собою, треба поодиночі і спільно в Братстві поширювати й поглиблювати наші знання. Треба дотримувати кроку з життям, з сучасністю.

Не станемо тут входити в деталі й уточнювати сказаного. При добрій волі знайдеться для кожного поле для праці, а скеля можливостей справді необмежена.

Ми свідомі того, що не один з читачів підсміхнеться, прочитуючи ці рядки. Підсміхнеться, бо мимоволі пригадає собі всякі «вишколи» й цикло-стильні еляборати на т. зв. «військові теми». Ні, не про це йдеться й автор цих рядків аж йіак не збирається пропагувати таких «вишколів». Йдеться про працю над собою на політично-військовому відтинку в найширшому розумінні. Прекрасно знаємо, що казарми чи площі вправ не заступить навіть найкраща література. З другої сторони можна і треба студіювати і тримати руку на живчику всього того, що діється нині в світі в політично-військовій площині. Наше майбутнє завдання лежатиме не в площині технічно-військовій, а першзавсе в полі-

Нашими очима:

В ці дні...

Була дослівно «за секунду 12-та». Третій Райх уже лежав розторощений на землі і ще тільки треба було формальності в Раймсі, щоб історія придбала нову дату — дату безумовної капітуляції.

Вояки 1-ої Української Дивізії тримали оборонні лінії на відтинку Фельдбах-Гляйхенберг. Воронили чужу землю! Кожен з них знав, що це вже останні судороги і що кінчається панування «Тисячелітнього Райху». Не мали для нього ні крихітки співчуття, раділи цьому черговому доказові, що існує ще якась «історична справедливість». І водночас совісно виконували свої обов'язки і навіть гинули; багато їх гинуло і ще більше ставало каліками. Чому? Може новітні «тирольці Сходу»? Ні!

Для них це була не стільки боротьба по стороні Німеччини, що боротьба проти того самого ворога: спільна боротьба проти російського більшовизму. Це був лише один етап у ланцюзі української історії; наша ж боротьба велася перед і після Рапалло, перед і після пакту Ріббентроп-Молотов. 8-ме травня 1945 р. замикало тільки один її етап. Ця свідомість давала нашому воякові ту моральну опору, якої бракувало деяким іншим кон'юктуральним «союзникам» у такому фронті. Звідси й випливала та висока моральна постава нашого вояка, якої не було в тих інших; на неї й хочемо при тій нагоді звернути увагу.

Те, що валилося, було їм неважко, так, — але було в них почуття, українське почуття вояцької честі, що заборонювало їм зійти в останню хвилину з поля бою, що недозволяло навіть у цій безвітлядній ситуації вбиванням ножа в спину своєму, будь-якого, товаришеві зброї — заплямувати прапор українського вояка. Осоружна була їм навіть думка, що її реалізувала інша чужонаціональна частина, теж коло чужої й Праги, «змінивши фронт» в останніх днях перед капітуляцією. Бо це в понятті українського вояка була зрада — тарарська зрада.

Згадуючи сьогодні ці дні, ми горді на українського вояка.

КВТ.

тично-військовій. А до того завдання не треба ані Нойгамеру ні Вест-Пойнту, його можна набуту за допомогою одиничної чи гуртової студії. Зробимо справді велику роботу, коли станиці Братства стануть кузнями політ-військової грамоти, місцем жвавого обміну думок, середовищем що допомагає нашим друзям рости, поширювати й

М. Шарко (США)
хор. 1 УД

Лиш в чистому полі...

Щось грізне висіло в повітрі. Віяв холодний вітер, термосив прямокутником полотенця з червоним хрестом на придорожній хаті, розганяв густу білу мряку. Кривавими блисками вістря краями білу вовну перші промені сонця. Нерівномірно, глухо рвали гармати, десь сухо тріскотіли самозарядки. Дерли на клапті простирало вранішньої тиші. Щось гнітюче повисло в повітрі.

На порозі хати, що при шосе, засіріла людська постать, хлюстко вилляла ржаво-червону воду з мидниці і, жбурнувши клуб вати, мов скрижавлене біле пір'я, зачинила назад двері. На подвір'ї метушився візник у сірому однострої, дримали після нічної їзди сухоребрі, вкриті шинелями коні, запряжені до вистеленого соломою воза. Треба було поспішати. Поки вітер розжене мряку, мусів відвезти важкоранених. Сьогодні вночі на фронті грозило проривом. Треба поспішати.

У кімнаті протирав очі день. Леза юного сонця прорізувались крізь щілини забитих дошками вікон. Солодкий сопух людських тіл змішувався з гострим запахом йодоформу, дразнив ніздрі. Із засланої соломою долівки розносився стогін ранених, вивіривалися недоладні слова, мяскали у сні сухі язички; тяжке сопіння приглушував дикий хрип готлянок.

Втомлений цілонічною працею лікар з трудом просовується поміж раненими, що лежали тісно наскладані. Йому, ніби у привітання, кривилися гримасою земляно-сірі обличчя, пахли гарячкою неголени щокі, з-під скуйдовченого волосся над побризками холодним потом чолом дивились блискучі очі, ворухились гарячкою

спалені уста. Санітар звогчував їх, замочуючи щораз жмуток вати у воді. Лікар нахилився. Уважно обдивляв карточки на грудях, провірював живчик, слухав серце. Вибрав важкоранених до негайного відтранспортування.

Допитливим поглядом водили ранені за білою кітлею лікаря. Слідили його кожен порух, хотіли вчитати з його стягнутих брів та зморщеного чола відповідь на свої німі питання. Чи не прийдеться інвалідом вийти? А коли він обділював їх бадьоро-веселими словами, стягнуті болем уста роз'яснювала усмішка надії.

*

Пересувалась лінія. Відходила остання підвода з раненими. Він лежав на столі. Здавалося, спав. На уста набігала червона булька, роздувалась і пирхала. Набігала друга і знову пирхала. В кутиках уст збиралася червона піна, обличчя набирало олив'яного коліру. Груді підносились нерівномірним свистом віддиху, а за

їх порухом червона рожа на білій-білій пелені перев'язки на грудях все ширшала.

Підійшов лікар. Обережно взяв за перегуб. Нахилився над карточкою, що зісунулася в бік, прив'язана шнурочком до сірої, пім'ятої блюзи раненого. Брови йому насупились. Рівчачки поміж фальдами морщин, що на чолі, поглибшали.

Із надвору міцнішав клекіт бою. Сухий тріск розриваних гранат підступав за кожним разом ближче. Від того за кожним разом дирчали двері й судорожно здригалась земляна долівка.

Ранений відкрив очі. Вдивлявся хвилинку в білий фартух лікаря, то знову в обсіпану з вапняної виправи стелю, звідки за кожним розривом гранати сипався сірово-зелений пісок.

Із широко розкритих очей закричав враз перестрашеним зором жак якогось пережитого баченого образу. Рваним свистом прострілених грудей прохрипів: «Не лишайте мене ім... краще зги...» Кінець загубився в хвили хрипкого, здавалося, безконечного кашлю. Але він надстав. Хворому опала голова. На уста вибігла знову кривава булька. Потім друга. І довго, довго не тріскала.

Степан Х. (США)

«Дінстштелле Нікель»

(До історії українських «СС-юнаків»)

Коли з початком 1944 року большевики стали кидати на передову лінію невисколене населення нановозайнятих теренів, стверджено, що часто серед полонених опинювалися юнаки в віці від 12 років. Ця обставина, мабуть, і піддала німцям думку охопити молодь із східних теренів у т. зв. відділи СС-юнаків, які мали б виконувати допоміжну службу при зенітній ар-

тилерії чи то при зв'язку. Думка ця зродилася в кругах СС-Райхсзіхергайтсамту в Берліні, зреалізування ж її доручено ГІ-обербаннфюрерові Нікелеві. Теоретично цей план передбачав добровільне охоплення чоловічої молоді в віці від 15-18 років життя з території Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, Росії й України у відділах т. зв. «СС-гельферів», або «СС-циглітів», які після ідеологічного перевишколу в таборах підчинених «Дінстштелле Нікель», мали бути передані до «люфтваффе». Відділи ці мали бути зформовані за національним принципом, і в дальшому молодь якоїсь навіть школи чи району мала входити у склад однієї групи. СС-гельфер мав носити однострій німецького «люфтваффенгельфера» з тим, що на правому рукаві мав носити трикутник із значком «СС», під яким мала бути нашивка із перекладом слова «СС-гельфер» на мову даного юнака. Далі ж на згині ліктя приходила пов'язка в національних барвах юнака із ромбом, в якому поміщувалася національна відзнака-герб. Юнак мав отримувати зарплату як і німецький «люфтваффенгельфер», себто по 1 НМ денно з тим, що половину цієї плати автоматично переливало на щадничку книжечку на прізвище юнака. Після закінченого 18 року життя юнак мав право добровільного переходу до легіонів чи данонаціональних частин, що боролися по німецькій стороні.

Райхсзіхергайтсамт дав Нікелеві для допомоги деяке число старшин СС, членів летунської зброї та т. зв. ГІ-Крігсайнца-у, що в більшості були «фольксдойчами» із східних теренів та мали б виконувати функції перекладачів. Крім цього Нікель мав налагод-

поглиблювати знання. Не забуваймо, що майже всі ділянки науки, техніки й культури в нас, навіть в еміграційних умовах, сяк-так заступлені. Тільки на військовому секторі, за винятком кількох ефемеридних спроб, що не вийшли покищо поза перше число, наш стосунок ще не звільнився від чуттєвих комплексів й своєрідної побутовщини. Час уже зробити цей крок вперед, а зробити його може і повинно саме Братство. На першому етапі розвитку Братства, назв'яв його — етапом в ширину — ми старалися розпропагувати наші цілі й об'єднати навкруг них кол. вояцтво 1-ої УД. Наші видання допомогли нам це завдання успішно виконати й створити середовище, наше братське середовище. Продовжуючи і далі розпочате, ми повинні на другому етапі нашої діяльності покласти акцент на працю в глибину.

Завданням еміграції не буде виставляти легіонерових контингентів. Навіть якщо, теоретично, і вдалося стягнути всю боездатну українську молодь в одну частину, її військового значення було б мінімальне. Але не це є наше завдання; дивізії й корпуси будуть на рідних землях. Тут зате можемо й мусимо виставити кадрові політично-військового активу.

Кадри політично освідмлених й військово зорієнтованих українців, що вську ситуацію зуміли б використати для нашої справи. Нагода все буде, аби тільки люди, що зуміли б її використати.

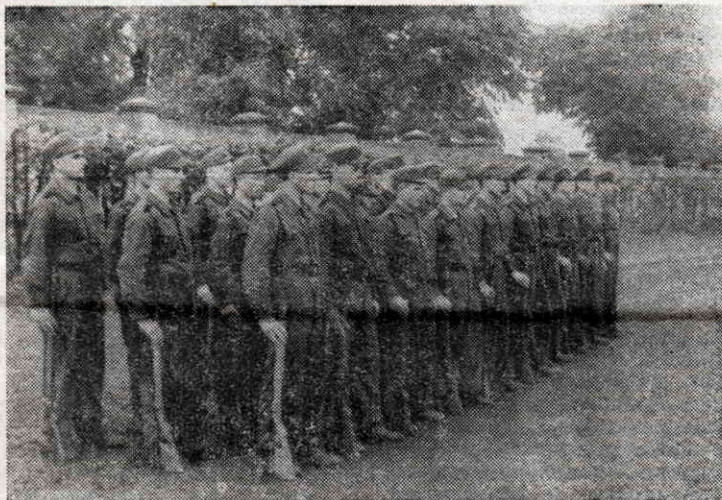
Закінчується перша стадія нашої діяльності й ми входимо в етап планового діяння на довшу мету. Ми чи не одне з небагатьох товариств, що розпоряджають найчисленнішим активом. Як буде в нас добра воля, охота й послідовність, легко зможемо виконати і на другому етапі наші завдання. В найзагальніших нарисах ми їх старалися попередньо схопити. Всюди на місцях мусить актив Станіць Братства вкласти в ці загальні рамки детальний план праці. Не чекайте ніяких інструкцій, ані докладних вказівок, бо ж їх, сидючи в Мюнхені не можна складати для Кенбери, Філадельфії чи Буенос-Айреса. Простудіюйте ваші місцеві обставини й самі складайте й виконуйте намічені вами завдання. Покажім, що ми не тільки вміємо вистартувати, але теж і маршувати, хоча б і довго, коли потрібно. Про одне тільки не забувайте: не живімо лише вчорашнім, додержуймо кроку з сучасністю, щоб бути корисними в майбутньому.

нати зв'язок із місцевими національними організаціями молоді та отримати від них деяке число осіб, що творили б національні головні кватири. Для загального охоплення молоді служили, як переходові табори, де були формовані т. зв. «Німецько-італійська армія та літунство» (після капітуляції Вадолія). Це були міста Егер (Хеб) — Флігерсгерт II, та Лінц (точніш Кремс-Мавтерн). Крім цього було

чехів. Щодо поляків це було саме в часі розмов із ген. Бор-Коморовським після варшавського повстання. Гро польських втікачів і полонених перебувало тоді біля Бреслава. Станція в Празі дістала була перші інструкції та доручення відкрити в Бреславі та Катовицях свої відділи. Польські юнаки мали за відзнаку три схрещені колоски на білому полі. Однак цю акцію було незабаром відкликано. Проти

для посмочи прислало «Діншттелле Нікель» деяке число ГІ-фюрерів та членів «Зброї СС». Згідно з програмою табір в Егер був призначений для відтинків «Північ» і «Середина» і згодом ще для групи «Райх»; табір же ж у Лінці (Кремсі) призначувався для відтинку «Південь». На практиці однак ці табори аж ніяк не відрізнялися від інших переходових. Юнак, що попадав сюди, переходив лікарську комісію та щіплення проти віспи й тифу; його охоплювали в персональній картотеці і кожному виставляли «Персональбух фюр Люфтваффенгельфер». На слові «Люфтваффенгельфер» прибивали печатку «СС-Циглінг». Крім цього виставлявано йому особисту виказку. Але оба ці документи не видавалися юнакам на руки і лише були передавані до частин, до якої даний юнак був опісля приділюваний.

Наміченої програми у проектах «Діншттелле Нікель» однак не реалізовано майже ніде. Причиною тут була в першу чергу нестача людей, що могли б це виконувати. Німецький персонал в загальному був дуже малий, і якщо в котромусь таборі й була людина, що могла б була тим зайнятися, то вона зразу натрапляла на непереборну трудність, а нею була мова. У 90 відсотках юнаки не знали німецької мови, а даний інструктор, якщо й опанував якусь ненімецьку мову (переважно польську, чи російську), то нею міг порозумітися тільки з частиною юнаків. Такий стан довів був до того, що в листопаді й

Відділ українських юнаків.

створено цілу низку більших та менших переходових таборів, що існували лише дуже короткий час. Загальною тереною діяльності поділено на три відтинки: «Північ» (балтійські народи), «Середина» (Білорусь і Росія) та «Південь» (Україна). Станції в поодиноких відтинках отримали дуже докладні інформації про дотичні народи. Українців розбивано на групи «галичан» і «українців». Само собою, ці інформаційні нотатки належали до «таємних речей». Однак фронт, що пересувався в тому часі дуже скоро на захід, не давав змоги провести цю акцію «добровільно», то ж на відтинках «Середина» й «Південь» молодь забирали силоміць. Та й сам поділ терену на згадані три відтинки не тримався довго через ті ж воєнні події: пізнім літом 1944 року зліквідовано відтинки «Північ» а відтинки «Середина» й «Південь» перенесли свої станції до збірних осередків, почерез які проходили втікачі й евакуйовані, себто «Середину» приміщено в Ліцманштадті (Лодзі), а «Південь» у Братиславі. Додатково ж створено в тому часі групу «Райх», якої завданням було вербувати молодь по скупченнях старої еміграції, як теж мати свої станції по переходових таборах «арбайтсамту», як от у Штраасгофі біля Відня, чи Брансдорфі на Шлезьку.

В тому ж часі акція «Діншттелле Нікель» поширилася також і на вербування дівчат у віці від 17 до 26 років і їх приміщувано в переходовому таборі в Пітні біля Штральзунду над Балтикою. Зимою 1944-1945 р. акцію набору поширено було також на Словаччину й Мадярщину. В загальному вона охопила була майже всю окуповану німцями Східню й Середню Європу. Були тут заступлені всі народи Східньої Європи, включно з татарами. Весною 1944 р. стала актуальною і справа набору поляків та

включення чеської молоді протестував тодішній протектор К. Г. Франк і тому з цього тут теж нічого невийшло.

Централі «Діншттелле Нікель» були в Берліні та в Троппав. У Троппав приміщувалася головна картотека й тут перебували національні головні кватири. З наближенням фронту ці картотеки перевезено до Тюрингії, де вони, мабуть, попали в руки большевикам. «Діншттелле Нікель» за час своєї 16-місячної діяльності звербувало бл. 60 000 молоді (хлопців і дівчат); серед них українців треба на числяти на бл. 10 000. Цифри ці лише загальні, на основі обчислень автора цих рядків. Сама справа була предметом акту обвинення в нюрнберзькому процесі, як «примусове вивоження дітей».

За програмою, наміченою «Райхс-зіхергайтсамтом» та «Діншттелле Нікель», у таборах охоплення («авф-намельгер») юнак мав отримати ідеологічний вишкіл. У переходових таборах на німецьких теренах, юнак отримував однострій і, де це було можливе, ще й підстави німецького впряду під проводом здібніших співтоваришів. Час їх перебування в тих таборах залежав від загального положення на дотичному відтинку фронту, чи то від транспортних можливостей до головних переходових таборів. Тих перших таборів була ціла низка й вони проіснували загалом тільки дуже короткий час. Українські юнаки влітку 1944 року приміщувалися в Переворську, Неполоміцах та в Гульчині біля Троппав.

«Штаммперсонал» переходових таборів у Егері (Хебі) та в Кремс-Мавтерні, як уже згадано, складався із людей, що декілька місяців передше займалися охопленням італійців, з-поміж яких творено т. зв. «Німецько-італійську армію», й усі вони були членами німецької «люфтваффе». Їм

Один з-поміж наймолодших юнаків — Анатоль Забущий, років 11, родом із Куп'янська; після 9-місячної служби з німецькими моряками над Чорним морем в липні 1943 р. їде з дивізійниками до Гайделягра. Його батька большевики вивезли, матір вбили, куди ділася його 6-річна сестричка, він не знає.

Подібної долі зазнало багато українських дітей.

грудні 1944 р. в обох таборах проведено курси для майбутніх «провідників»-інструкторів, і то ніраз при тому не співпрацюючи із національними головними кватирами і тільки за власною селекцією, проведеною тим чи іншим німецьким старшиною переходового табору. Було виділено групи інтелігентніших юнаків і з ними проведено вишкіл. При тому подавано їм не підстави, що їх вимагається в виховника молоді, але найзвичайніший рекрутський вишкіл і доповнено їх особисту меншу чи більшу «цакіх-кайт». За браком будь-якого інструктора, що міг би виповнити програму дня, юнак під час свого побуту в такому таборі був вповні зданий на свого «баракового» («баракенельтесте»), що здебільша виповнював її «чищенням і порядкуванням бараку й табору». В часі живих юнаків в обох таборах приділявано на допомогу селянам, абож після налетів з них формовано команди розчищувати звалища.

Побут у такому таборі залежав від напливу запотребувань такого чи іншого «люфтгав», якому тоді й приділявано відповідне число юнаків котроїсь національності. До того ще табори ці являли собою своєрідний «вавилон», куди всі поблизу німецькі урядові станиці спрямовували всіх вояків-чужинців із східних теренів, якщо годі було розшукати їх військову частину, до якої ті належали. Спрямовувано отже туди все, що носило німецький однострій, або ж було якось пов'язане з німецькою армією. Таким чином оба ці табори стали приютом для всіх дітей-«маскоток» окремих військових частин, для відсталих вояків РОА, тощо. І так напр. табір в Лінці мав наймолодшого «юнака» в віці 4 років і найстаршого у віці 50 років. Начислював він поверх 20 національних груп, включно із 12-річним арабом, що попав сюди після евакуювання німецького «Африканського корпусу». Картотека виказувала і такі групи, як польська й чеська; Господь знає, як вони туди попали. Нам напр. доводилося бути свідком, як у лютому 1945 р. до Лінцу спрямовано бл. 40 польських (не фольксдойчів!) юнаків в одностроях «люфтгавфенгельфер-ів», без жодних відзнак; вони творили були обслугову зенітної артилерії в Триєсті над Адриатиком. Крім того сюди дуже часто спрямовувано почерез Ліцманштадт «фольксдойчів» із східних теренів; були це переважно сироти, чи то діти, що загубилися від батьків при евакуації.

З початком 1945 р., коли власівський рух поширював свою діяльність і на робітників із Сходу, що працювали вже в німецькому промислі, то зчаста до тих таборів приїздили власівські пропагандисти. В тому часі в Егері перебував саме й біло-російський кадетський вишкіл із Югославії (поверх сотні кадетів, що евакуювалися до Німеччини враз із своїми інструкторами). До цих кадетів і приїхала була група таких пропагандистів-власівців, мусіла однак скоро вдатися під опіку «шпіса», щоб не познайомитися із кадетськими п'ястками.

Із наближенням східного і західного фронтів та із щораз більшою панікою, табір у Лінці сповняв роль

Степан Гуляк (Німеччина)
сот. 1 УД

Великдень на фронті 1945 році

Курінь «фюзилірів» займав бойову лінію на північ від замку Гляйхенберг (в Австрії). На бойовій лінії, були друга і третя сотні, що держали там фронт; дві інші сотні були в резерві.

Сусідом моєї сотні з правої сторони була друга сотня; знову ж її сусідом зправа був 29-й полк. Наліво від моєї сотні був 30-й полк, від якого нас відділяв глибокий яр. Спостерігала за ним моя сотня. Дві моїх чоти займали оборонну лінію в чистому полі, а третя чота — в лісі. Поле перед нами було заміноване.

На протилежній стороні, на схід від нас розтяглась большевицька лінія. Нас розділяло шосе, що пробігало від полудневого сходу на північ. Повітряна віддаль до большевиків була не більша як 150-200 метрів. Третій чоті, що лежала в лісі, було легко нав'язати з большевиками розмову, і сотня часто, майже безперервно, вела з ними дискусії. Большевики вивішували на дереві велику карту, на якій було докладно окреслено фронт, вказано, де перебувають американці, де англійці та французи, де большевики.

переходової бази для курієрів німецької групи, зацікавленої у русі спротиву («Вервольфе»). До цього були притягнені теж і німецькі юнаки, яким приходилося ескортувати всякого роду транспорту до Зальцкаммергут. Напередодні самої капітуляції юнаків, що перебували ще по таборах, передано місцевим відділам німецької «люфтгавффе», Організації «Тодт», або частинам РОА, що були в районах цих таборів. Так їх застав і 8 травень 1945 року.

Історія й доля українських юнаків ще найменш відома: саме відділи українських юнаків були найбільш забутими українськими частинами в нашій спільноті. Українські представники при «Діншттелле Нікель» не мали змоги розгорнути будь-яку плянову діяльність. Не зважаючи однак на все те, завдяки групі українських гімназійних учителів в Лінці проіснувала при батерії в Кляйнмонхен гімназія. З хвилиною капітуляції юнаки були здатні на власні сили: частково попадаючи до полону, частково оминаючи його, прямували вони до скупчень української еміграції, де зчасом повернулися до шкільної лавки, що її були колись змушені залишити.

Друкуючи цю спробу нарисувати долі українських юнаків в останній війні, мабуть, справді першу друковану, закликаємо всіх, хто може доповнити цю сторінку нашої історії з-перед восьми років, зробити це хоча б у формі особистих споминок. Радо відступаємо місяця для зафіксування подій, які вже сьогодні понамулюють затириатися в пам'яті.

Від Редакції

Виходило, що ми були в мішку, і тому, мовляв, нам нема інтересу воювати, а краще буде, як ми всі здамося, і «батько Сталін» простить нам, як належить за новою конституцією...

Ми «договорились», що так, мовляв, і зробимо, сказали тільки, що ждемо, доки підтягнуться наші частини, що були позаду нас, — щоб піти всім разом, і що наші парламентарі вже в дорозі до большевицького штабу. Большевикам це дуже подобалося, так, що ввечері вони гукали «добраніч галичани», ми відповідали їм і спокійно спали до ранку. (Мушу зазначити, що коротко перед капітуляцією на фронті було спокійно, а війна була війною гучномовців).

Аж тут наближаються Великодні Свята, останні свята на цьому фронті. У Вел. Четвер до командного пункту сотні прийшов о. Кордуба й повідомив, що сьогодні та завтра буде великодний сповідь. Всі греко-католики сотні по черзі, роями, висповідались. На жаль, не було православного священика, а майже половина сотні була — православні. Далі почалося велике приготування до свят. Посвячення паски мало відбутися в неділю ранком в курені. Я дав наказ, що кожна чота має приготувати для себе кошик до свячення. Чота, що матиме найгарніший кошик, дістане нагороду з «маркетендерварен». Далі наказав я, щоб вночі з суботи на неділю, точно о 12-й годині було відкрито з легкої зброї трихвилинний вогонь світляними набоями, на «віват». Потім, на знак червоної ракети, перервати вогонь, — і вся лінія співатиме «Христос Воскрес».

В суботу ввечері я переглядав приготовані кошики. В кошах нічого не бракувало. Серце раділо при вигляді тих кошиків, плетених з свіжої лозини. Було там все, почавши від сиру, масла, солі, ковбаси, шинки, паски, — аж до печінок («щоб не було спіпот») і сала («відкашлю»), та на крашанках кінчаючи. Всі ті речі було легко дістати: наліво від нас було село — «Німандсланд» (земля нічия). Кошики були гарно замаєні, барвінком та квітами, ніби не на фронті, а в рідному селі під церквою, де люди з відкритими кошами ждуть, коли священик заспіває «Христос Воскрес» та почне святити... Нагороду за найкращий кошик отримала перша чота чотаря Ніньовського, що сам родом з Коломийщини, доручив зайнятися спорядженням та прибиранням кошика одному «газді» з своїх околиць, і той прибрав його на гуцульський взір.

Наступила та пам'ятна ніч. Точно о 12-й годині, як було наказано, на цілому відтинку моєї лінії розпочинається сальвами скорострільний вогонь світляними набоями. На знак ракети розлягається могутнє «Христос Воскрес». Враження велике, годі це передати в кількох словах.

Співали вояки, загартовані в суворих боях, співали на чужій далекій землі. Пісня ця збуджувала в них рій споминок з минулих літ та духом еднала з рідними, що залишилися там, на Батьківщині, які в той же час і

так само з крісами в руках, святкують цей Великий День.

Пісню та зробила й на большевицькій стороні своєрідне враження. Мабуть, заздрили нам, що так вільно і широко пливе вона з наших грудей, — адже багато з них такі самі, як і ми, тільки не мають змоги одверто святкувати велике Свято Воскресення.

Коли скінчили ми співати, большевицькі вояки перші нав'язали з нами розмову, що перервалася, коли наші радісними скликами подали до відома: «наші повертаються з свяченою паскою!»

— Так ви й свячене маєте?! — здивовано запитували з другої сторони.

Свячення пасок відбулось досвіта, до сходу сонця. До кожного кошика було призначено по двох вояків з чоти; вони й носили кошики до командного пункту куреня, де відбулось свячення. Кожен чотовий вже очікував на мене, щоб спільно побажати стрільцям «Веселих Свят». Коли я прибув до третьої чоти, яка, як вже згадано, була розташована в лісі, найближче до большевиків і найбільше з ними дискутувала, вояки сказали мені, що вони обіцяли передати большевикам свячене, і тепер просили мого дозволу на те. Я не застановлюючись над наслідками, які це могло стягнути на мене, — дав свою згоду.

Нараз чую, як з протилежної сторони хтось голосно викликає моє прізвище.

Виходжу з стрілецького рову, довідається, в чому справа. Щоб, було не впасти жертвою підступу, криюся за деревами і спостерігаю протилежну сторону. Там виходить якась постать і теж, скриваючись за деревами, підходить до вже згадуваної карти, показує на неї довгим паликом і російською мовою пояснює наше становище. Я перериваю йому його пропагандистський «балак» і кажу, що наше становище добре відоме, але в нас сьогодні великий «празник», і ми збираємось передати їм подарунок, — то чи вони на те згодні?

— Я є сам командир роти — відповідає постать, і називає своє прізвище, якого я, доречі, недочув, — і вашу пропозицію приймаю.

Далі він запропонував, як це практично здійснити. Умовилися так: 1) всі люди мусять бути в окопах, ніхто не сміє підводити голови, 2) на поверні може бути з кожного боку тільки троє: командир, один снайпер і той, хто принесе, чи прийме свячене. Обов'язком снайперів було — на можливий провокаційний постріл на команданта провокуючої сторони; 3) ті, що будуть приносити й відбирати свячене, мають бути без зброї. Вони стріляють на шосе, що поділяло нас, коло 120 метрів між бойовими лініями.

При цьому мені прийшло на думку, чи це не є його підступ, щоб дізнатись при цій нагоді, де є стежка в замінюваному полі. Я йому подав до відома, що мій вояк появляється коло 40 метрів перед моєю лінією і далі, рівночасно з його бійцем, буде прямувати до місця зустрічі (шосе).

Між тим, почувлись голоси: «Побольше водки і германських сигарет!»

З моєї сторони було багато охочих, що бажали занести свячене. Я вибрав десятника, П. з Волині, він яром та корчами, зі свяченням та з добрим додатком горілки й цигарок, виминув заміноване поле і став лицем до про-

Роман Гаєцький (Німеччина)
хор. 1 УД

Дивізіон зенітної артилерії в 1 УД

До історії протилетунської артилерії

Як приглянутися ближче початкам історії зенітної (протилетунської) артилерії, то їх слід шукати в 1870-1 рр., коли під час німецько-французької війни почато стосувати в рамках пруської армії т. зв. «БАК» (Бальоненабверканонен) для поборювання баллонів, що їх французи випускали із обложеного Парижу. Згодом, у 1-й світовій війні, коли стало розвиватися летунство (на тоді тільки тактичне, за малими винятками), а тодішні засоби поборювання його показалися недостатніми, тоді й розвинувся новий рід зброї, що в німецькій військовій термінології дістав назву «Фляк» (Флігерабверканонен). Вже під кінець 1-ої світової війни німці вживають на західному фронті предтеч стосованих широко в 2-й світовій війні гармат калібру 3,7 см та 8,8 см. Поміж 1-ою та 2-ою світовими війнами дедалі більше вдосконалюють цей рід зброї згідно з вимогами, що їх ставить і розвиток летунства так, що вже до початку 2-ої світової війни зенітна артилерія стає настільки ж важливим родом зброї, що й піоніри, зв'язок, чи звичайна артилерія.

протилежної сторони. На даний рукою командира знак, обидва прямували до умовленого місця. Я швидко спостерігав їх зустріч. Я бачив, як вони подали один одному руки та поцілувалися, і як мій вояк брав усе істинне до уст. Потім вони попрощалися та розійшлися. По повероті мого підстаршини, совєтський командир заявив: «Ми вільні», і ми повернулись до своїх становищ.

Про свою зустріч з червоноармійцем так розповідав мій десятник:

— Коли я прийшов до нього, він простягнув руку і сказав, що він сам українець з Білої Церкви, православний, і що в них є звичай з нагоди Воскресення Христового христосуватися. Я відповів, що я теж православний і ми поцілувалися. Потім він заявив, що я повинен все скоштувати, на доказ, що воно не затруєне. Я зробив це і передав йому кошика. Він, від імени своєї роти, передав нам щире «спасибі». Після того ми розійшлися.

Недовзі почалися з їхньої сторони співи різних «Катюш» та часто повторювані домагання надіслати на додаток ще пару «фріців».

✱

Увечері коло 10-ої години ми почувли з їхньої сторони пращальні оклики. Їх переводили на інший відтинок.

Розвиток летунства ставив вимогу щораз більшого досконалення протилетунської зброї. Від примітивного поборювання літаків важкими кулеметами, згодом і польовою артилерією, перейдено до спеціально для цієї цілі сконструйованих ляфетів і вже наприкінці 1-ої війни появились вповні автоматичні гармати калібру 3,7 см із автоматичним, достосованим до великої швидкості літаків прицілним приладдям. Як важкий тип такої гармати, появляється калібр 8,8 см. Ці два калібри гармат стали підставою для дальшого розвитку «ФЛЯК'у». Гармата «Ерлікон» стала підставою дальшого досконалення і появляється як «ФЛЯК 30, чи то 38» калібру 2 см. Цей легкий калібр із початковою швидкістю польоту кулі 900 м/сек. та швидкістю стрільби вогню 220 стрілів на мінуту показався знаменитим у поборюванні літаків при бриючому польоті, і то зокрема його 4-дульний тип. Одночасно вдосконалено й його прицільне приладдя згідно з вимогами техніки. Засяг цієї гармати — 2200 м.

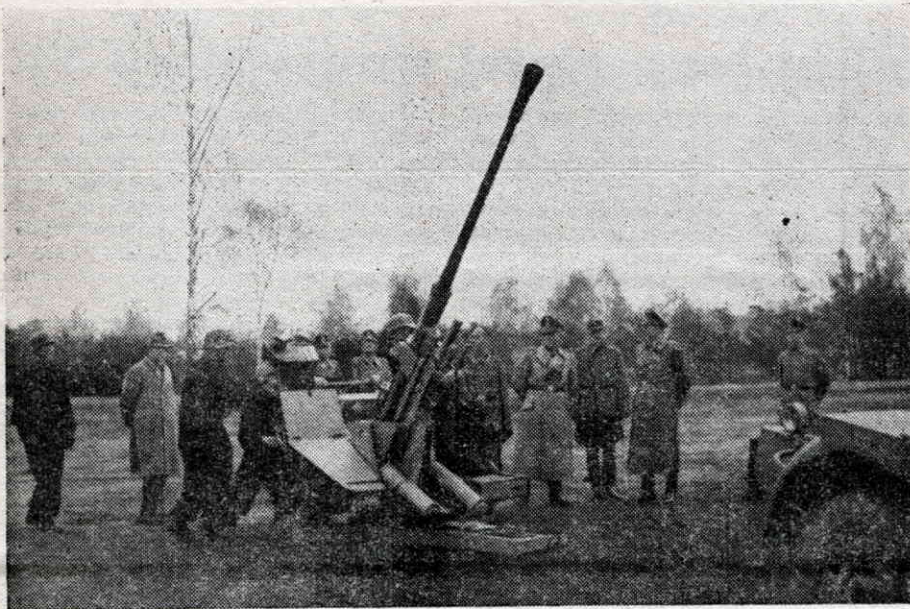
До того самого роду легкої протилетунської артилерії належить теж гармата калібру 3,7 см. Її засяг — до 3500 м., швидкістю стрільби у старшому типі — 70 стрілів на мінуту, в типі ж «43» понад 120 стрілів на мінуту. Цей останній тип виступав теж у формі дводульної гармати.

Стандартною зброєю важкого «ФЛЯК'у» стає гармата калібру 8,8 см, хоча під кінець 2-ої світової війни стосуються теж і більші калібри. Гармата 8,8 см це півавтоматична, швидкісна гармата із засягом бл. 10 000 м та швидкістю вогню — 25 стрілів на мінуту. У відрізнєнні від легкої протилетунської артилерії важка стріляє посередньо, за допомогою дуже скомплікованого та завтоматизованого керувального націльного приладу.

Крім названих калібрів існували ще, і зрідка були застосовувані в зенітній артилерії, вповні автоматичні калібри 4 см і 5 см. До оборони міст перед ворожими нальотами вживано ще півавтоматичних гармат калібру 10,5 см.

У 2-й світовій війні всі воюючі сторони застосовували зенітну артилерію із знаменитим успіхом і для поборювання наземних та морських цілів. Легка зенітна артилерія надавалася добре до поборювання ворожої піхоти, кавалерії та легких танкових з'єднань, важка ж аж до 1942 року була майже одинокою успішною зброєю проти большевицьких танків Т 34, КВ І, КВ ІІ, протипанцирних поїздів та для обстрілу бункерів.

Різні армії по-різному організують цей рід зброї (зенітну артилерію); і так в англійській армії вона стає частиною загальної артилерії, у французькій — самостійною артилерією, підпорядкованою наземному, чи то морському командуванню. Одинока, мабуть, німецька армія після 1934 року розділила свій «ФЛЯК» на три

Вирави «флянкістів» Дивізії біля середньо-важкої зенітної гармати (3,7 см) в Нойгаммері весною 1944 р.

частини: 1) зенітну артилерію повітряних сил, 2) зенітну артилерію наземних сил і 3) зенітну артилерію воєнно-морської фльоти. Всі ці три роди зенітної артилерії підлягали відповідним командуванням.

Зенітна артилерія повітряних сил числилася частиною летунства й була зорганізована в полках, а згодом під час війни — в дивізіях і корпусах. Полк «ФЛЯК» у складався із двох дивізіонів: одного легкого й одного важкого та із штабу полка. Самостійною оперативною одиницею звичайно був дивізіон.

Легкий дивізіон складався із двох трьох батарей 3,7 см. гармат, двох трьох батарей 2 см гармат та із штабної батареї. Батерія 3,7 см гармат складалася з трьох чот, по три гармати 3,7 см у кожній чоті, із обозу й ланки зв'язку (радіо й телефон) і разом налічувала бл. 200 чоловік. Батерія 2 см гармат складалася із 4 чот, по три гармати калібру 2 см у кожній чоті, далі ж — із обозу та ланки зв'язку. Вогневою одиницею була чота, себто три гармати (або чотиродульні дві). Штабна батерія складалася із штабу дивізіону, радіо-чоти, чоти телефонного зв'язку, муніципної та господарської валок.

Важкий дивізіон складався із трьох батарей 8,8 см гармат, двох батарей 2 см гармат та із штабної батареї. Батерія 8,8 см гармат складалася із ланки чотирьох 8,8 см гармат та із ланки двох легких 2 см. гармат, далі ж із ланки керувального (націльного) приладдя, муніципної ланки, ланки зв'язку та із обозу: разом силою в 180 людей. Включені сюди дві 2 см гармати мали за завдання охороняти батерію перед атаками літаків із низького польоту, а яких тоді важка батерія не могла поборювати власним вогнем. Склад легких та штабної батерії був такий самий, що й у легкому дивізіоні.

Крім того зенітна артилерія повітряних сил поділялася на «ФЛЯК» приділюваний охороняти перед ворожою авіацією окремі пункти та міста

(у його склад входив тоді найважчий калібер гармат), далі ж на «залізнодорожний ФЛЯК» та «Польовий ФЛЯК» — вповні змоторизований і вживаний на теренах дій армій.

Зенітна артилерія наземних сил була зорганізована насправді аж у 1940 році. Тоді до кожної танкової та змоторизованої дивізії приділено один дивізіон зенітної артилерії. Згодом, як зрештою і до цього часу, всі легкі та немоторизовані дивізії користувалися приділюваними їм дивізіонами зенітної артилерії повітряних сил.

Такий дивізіон зенітної артилерії наземних сил складався із: одної батерії гармат калібру 2 см, одної батерії гармат 3,7 см, одної батерії важких гармат 8,8 см та із штабної батерії. Батерія гармат 2 см тут різнилася від такої ж описаної вище батерії повітряних сил тільки тим, що поділялася на три чоти по чотири

гармати кожна; самі ж чоти ділилися в дальшому на півчоти. Батерія гармат калібру 3,7 см була подібна до такої ж батерії повітряних сил. Батерія ж важких гармат 8,8 см різнилася тільки тим від аналогічної батерії повітряних сил, що в склад її ланки легких гармат увіходили три гармати. Штабна батерія мала таку саму організацію, що в зенітній артилерії повітряних сил.

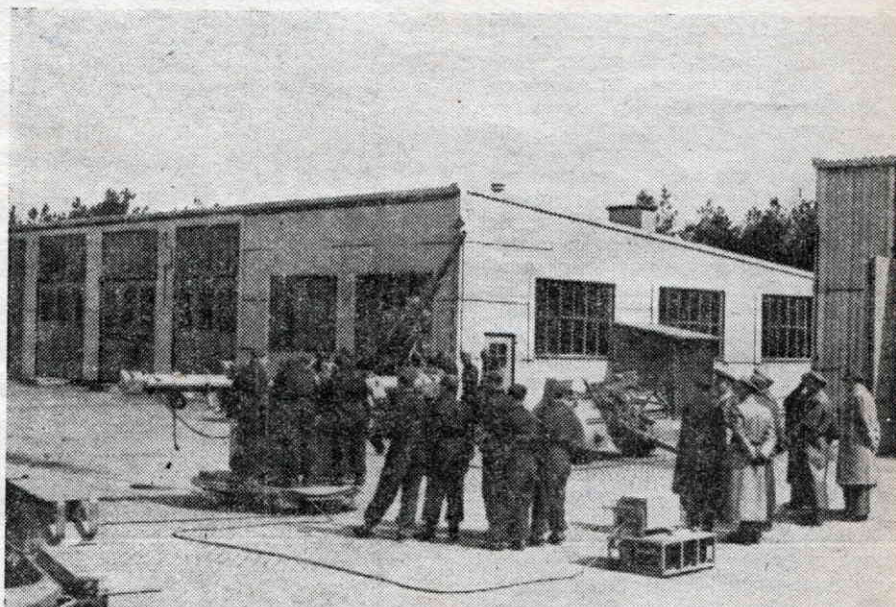
Крім того кожен полк танкової дивізії мав свою 14-ту сотню зенітної артилерії, яка й не була ніщо інше як батерія легких зенітних гарматок 2 см.

Зенітна артилерія воєнно-морської фльоти мала за завдання охороняти одиниці й портові споруди перед ворожими налетами; відповідно до того кожна морська одиниця мала свою зенітну артилерію, доречі, дуже сильну під чисельним і вогневим оглядом.

Дивізіон зенітної артилерії в 1 УД

У першій половині серпня 1943 року із різних збірних пунктів для старшин і підстаршин 1 УД «Галичина» до вишкільного центру зенітної артилерії в Мюнхені спрямовано групи людей, що після перевишколу мали становити кадри для дальшого вишколу дивізіону зенітної артилерії УД. Та показалося незабаром, що не всі, що туди попали, змогли подолати тим завданням, що стояли перед ними. Все ж із цього вишколу вишло кільканадцять добрих старшин і підстаршин зенітної артилерії. Зрештою, справа вишколу не була як слід поставлена ще, мабуть, і тому, що німецьке командування не було остаточно рішене, чи Дивізії такий дивізіон додавати, чи ні.

Наприкінці листопаду 1943 р. після закінченого вишколу відіслано тих людей (разом бл. 90) до Гайделяґру, де німець, сот. Вірт'ес обняв командування над ними та почав організовувати скелет дивізіону. Після того, як його було доповнено молодим інтелектуальним елементом, що саме покінчив рекрутський піхотинський вишкіл, із 11-ої та 12-ої сотень вишкільного куреня, цілість переїхала в половині

Батерія важких зенітних гармат (8,8 см) вправляє в Нойгаммері. На першому плані «командуючий прилад»

Володимир Гузар (Англія)
хор. 1 УД

Один день на передовій

(Спомин)

Весняне сонце піднялось високо й розливало перше тепло на австрійську землю. Був квітень 1945 року.

Грізно звелись дула чотирьох гармар важкої батареї гавбиць, готові кожної хвилини на команду ригнути залізним вогнем на ворога. Здалека клекотів фронт, перша лінія, де йшли бої. Та цей фронт видавався мені наче прислосеним і заглушеним віддаллю. Тут, на вогневому становищі не було ще нагоди безпосередньо зустрітись з большевиками. Звичайно бо важкі батареї артилерійського полка нашої Дивізії займали становища далеко позаду. Тільки ніччю, коли грали кулемети й розривалися стрільна, видавалось, що фронт ось за отією горою, що перед гарматами. Навіть можна було відрізнити скорі серії наших кулеметів від повільного татання «максимів». Але це вночі, а ось тепер день і то саме полудне.

Ми ще не стріляли сьогодні.

Стою біля шатра і стараюсь збагнути, що діється в першій лінії. Гармаші з телефоністами позасідали під кущами, гуторять стиха і лише деколи їх безтурботний регіт сколихує прозорим повітрям. Дехто задумався, а дехто — я таки певний — мріє про бочку смальцю, що колись була повна, а тепер показалося у неї дно. Звільна, ліниво проходить час в очікуванні нових салів, та наказу немає. Телефон мовчить; я певен, що він обізветься, як і вчора, посеред холодної ночі, підриваючи вогневу батарею із теплому сну, і розбуджені гармати струснуть землю, розорюючи чорний

оксамитний небозвід вогневыми вибухами.

Та ось здалека наближаються воляцькі постаті. Пізнаю командира батареї із двома підстаршинами. Ще хвилина і здоровкаємось. Падають перші запити, як і що «там, на переді». Але відповідь проста: нецікаво розказувати, бо ось наказ командира дивізіону — завтра в 3-ій вночі відмаршовую на обсерваційний пункт в Штрадені, а звідти в першу лінію, до піхоти, як передній обсерватор, змінити підстаршину-німця. Моє місце на вогневому становищі займає хор. 3. Та й з уваги на його вік мені випадає прийняти труди першої лінії. Після короткої розмови командир пращасться й відходить до штабу дивізіону.

Залишаюсь сам із моїми думками. Вояки вже знають наказ. Ах, вони знають усе, хоч їм і ніхто ніколи нічого не говорить. Дуже споважніли; маю враження, що на мене глядять, як на завтрашнього небіжчика, та це мене смішить.

Готовлюсь до мого нового завдання: спакову свою речі й відсилаю їх до обозу. Пращаюсь із гармашами; обіцяю їм скоро повернутись. Жартуємо ще разом, сміємось. Надходить скоро вечір і врешті ніч.

Друга вночі. Ніяк не хочеться ви-

грудня 1943 року до Мюнхену, де пройшовши спеціальний протилеґунський вишкіл та вишкіл підстаршин, повернулася в березні 1944 р. вже під командуванням нового командира сот. фон Кюстера до вишкільного табору в Нойгамері. Тут її поповнено рекрутами. Так zorganizувався Дивізіон зенітної артилерії, який і почав швидкими темпами вишколювати рядовиків (рекрутів).

Дивізіон складався із: одної батареї (гармати калібру 8,8 см), одної середньої (гармати калібру 3,7 см), одної легкої (гармати калібру 2 см) та із штабної батареї. У командний склад Дивізіону входили: німець майор фон Кюстер, як командир, німець — ад'ютант; командиром важкої батареї був сот. Темник, командирами ж двох других батарей — старшини німці. У такому ж складі Дивізіон виїхав під Броди. Перед його від'їздом у першій половині травня виїхало з його складу 25 кандидатів на старшин на «юнкерський» вишкіл, 10 же звіддало до диспозиції артилерійського полка на такий самий вишкіл. З-під Бродів повернулось тільки дуже мало його старшин та заледве горстка стрільців.

При організуванні нової дивізії вже не виставлювано повного Дивізіону

зенітної артилерії: в рамках т. зв. мішаного протитанкового дивізіону було zorganizовано одну батарею гармат калібру 3,7 см. Її вишколювано в місяцях вересні-грудні 1944 р. в Мюнхені. До неї теж приділено й старшин, що в міжчасі були тут покінчили «юнкерський» курс. Стан батареї виносив бл. 200 люда. Командиром батареї назначено німця (згинув у квітні 1945 р. з рук партизан на Словенії).

20. 12. 1944 р. батарея переїхала на Словаччину в розпорядження Дивізії. Розташовано її в Турчанському Сва-тому Мартіні, звідки вона в початках лютого 1945 р. переїхала на Словенію. Під час переїзду в Австрії в наслідок поцілу бомби згнули два стрільці й 6 було поранено. На Словенії дві чоти були в дії, як протилеґунська охорона та одна, як резерва. Штаб батареї приміщувався в Пікерндорфі біля Марбурга. В другій половині березня дві чоти батареї були переслані в розпорядження команданта Любляни. За недостаткою муніципії дія всієї батареї була дуже обмежена. У фронтову дію під Фельдбахом батарея, крім однієї півчоти, що вже раніш підтримувала була піхоту в наземних боях, вступила аж наприкінці квітня 1945 р.

лазити з теплового спального мішка, але нема ради. Шолом, зелена маскувальна блюза, машинова пістоля, мапа, лінійка, олівець, ложка і — я. Скоро огортає мене темна ніч. Маршую на Штраден.

В думках пращаю своє шатро, теплий мішок, мадярський польовий радіоапарат, що його слухавки, приміщені в їдунці, наповняли, було, шатро веселою музикою, врешті — мадярську дубельтівку, з якою я ходив на полювання. Околиця була багата в фазани, але звичайно коли появлялись фазани, то при мені не було дубельтівки і навпаки — коли була дубельтівка, то фазанів не приходилося бачити. Навіть той настирливий дзвінок телефону, що часто не давав мені по ночах спокійно спати, зараз видавався милішим, ніж музика кулеметів, до якої я тепер правцював згідно з наказом. А впереді гуло справді, як у пеклі: дедалі сильніш, голосніш в міру того, як меншала віддал до Штрадену.

Сіріло, коли мої кроки лунали по мостовій маленької місцевини. Робила вона якесь понуре враження своєю пусткою. По обох сторонах вулиці чорніли вікна.

Червоно сходило сонце, кидаючи довгі тіні від дерев, будинків, та скуппо освічуючи містечко на вершці узгір'я. А там десь за містом, в долині гуло від безугавних вибухів стрілен, гранат, від свисту куль, що шукали ще живих.

В місті зустрічаю патрулю. Вона спрямовує мене на обсерваційний пункт. Він ось у замку, в наріжній кімнаті, у вежі. Там стоїть стереотруба, і коло неї знакомі підстаршини й вояки, розбуджені зі сну, заідають, що хто має.

Тут довелося мені прочекати декілька годин. Зустрічаю підстаршину-німця, якого маю змінити. Він розповідає мені прерізні страхиття, про те, в яких то він не бував ситуаціях і тарапатах так, ніби від мене залежало розділювання бодай воєнних хрестів заслуги.

Врешті все скомплетоване. Мій почот це два радисти з малим модерним радіоапаратом. Напряма — бойові становища піхотного полка майора Паніра. В останнє гляджу крізь вікно на розкішну долину з селом ліворуч і лісом, що пнеться на гору по тому боці долини. Отам хати, до яких мені і треба йти. Швидкою ходою залишаємо місто й опускаємось крутою дорогою в долину. Тут гуде, як у велетенській кузні.

— Зовсім, як на вправах, — звертаюсь до моїх радистів.

В куряві минає нас польова автомашина й ми сходимо з дороги, бо вузько. Запримічу рів і далі вже маршуємо вперед ровом. Нараз ліворуч від нас — вибух і височезний стовп землі й диму бризкає вгору.

— Гарні то вправи... — обзивається котрийсь позаду.

Що ближче до передової, то все більш таких несолодіванок.

Врешті добиваємось до групи хат. Тут неабиякий рух: рядовики, підстаршини, вермахтівці. Дехто поранений. Протовплююсь до хати і зголошуюсь у командира. Він коротко глядить на мене й каже мені чекати. Чекаємо. Мій почот під стіною, подалі від вікна, бо ануж якась «біда» розірветься недалеко від нього; хто ж його знає? Ніхто нічого не говорить. Сиджу на столі, баламкаю нотами й покуюрю папіроску.

Знетерпеливий врешті заглядаю в другу кімнату. Тут усі пакуються: телефони, ніжні динами, скрині, писальні машинки — все те кудись виносять. Помалу хата порожніє і мені приходить думка, що, мабуть, переносять кудись штаб полка. Враз пронизливий безперервний гук прошиває повітря. Якійсь німець надворі кричить, що «катюші» стріляють і большевики наступають.

— Ну, гарна перспектива, — думаю. Виходжу на подвір'я. Тут метушня. Все спаковане, від'їжджають, там ведуть вермахтівці коні, тут лежать у крові поранені й очікують транспорту. Звідусіль падають накази. На мене не звертає ніхто навіть найменшої уваги.

Виходжу на дорогу і тут бачу командира. Кільканадцять кроків від нього сподалік його автомашина із заведеним мотором. Із лісу виходить наша піхота й займає становища при дорозі таки в ровах. Підходжу до командира, що особисто керує цією провізориною лінією, рахуючись із можливим наступом большевиків. Питаю його, чи має для мене накази.

Так, вони є. Вказує рукою на скрай лісу. Там ворог. Обстріляти його. Ми опускаємо долину. Стримувати можливий наступ большевиків, аж доки не опустимо долини, і тоді відступити з рештою піхоти, — при цьому він вказує на стрільців, що в рові біля нас.

Швидко рішаюсь. Становище — останні забудовання на скраю села в сторону лісу, яких 80 метрів перед нами. Цю віддаль проходимо швидким маршем, не звертаючи ніраз уваги на розриви гранатометних стрілен, що ними большевики без утаву обкладають долину.

Добиваємось до забудовань. Ми вже в хаті. Вона порожня, ні живої душі. Наказую розбудувати радіоапарат і нав'язати сполуку з вогневим становищем. Команда до стрілу вже готова, мапа докладна. Моє становище приблизно на лінії гармата-ціль, а це добре при поправках вогню. Але звідки тут обсервувати? Виходжу перед хату. Переді мною у віддалі яких 150 метрів ліс, що покриває узгір'я. Край лісу — ціль.

Сполука нав'язана і команду для встріляння другою гарматою вже передано. За хвилину мені зголошують, що «друга вистрілила». Виходжу перед хату, обсервую голим оком — не видно нічого. Чи ж серед того реву можна зрештою почути розрив мого стрільня, абож побачити його в густому лісі? Воно напевно впало десь на ліво, за горою, бо ж усі інші я повинен би бачити. Друга команда — перенести стрільню на право

Aга! Тепер його бачу! Бачу біля-

вий облак диму над вершками дерев високо на узгір'ї. Це задалеко.

В тому моменті хтось пробігає недалеко від мене і затримується на хвилину. Пізнаю хор. С. із піхоти.

— Ти що тут робиш? — питає він.

— Як то що? Стріляю!

— Ти ліпше брикай звідси в підскоках. За п'ять хвилин я відступаю звідси, а там — показує в сторону лісу — большевики!

— Я зараз за тобою! — гукаю йому в слід.

Але як тут відступати? Я ж ще не скінчив стріляти. Наступною командою стягаю стрільню «приписово» на 400 метрів ближче. Воно падає на самий скрай лісу. Наступна команда — шість груп цілою батареєю і передати, що сполуку перериваємо й відступаємо за піхотою.

Наказ передано. Спакувати радіоапарат!

Та цього не треба було й повторювати двічі: в рекордному темпі, ненотованому, мабуть, на жодних вишках, антена й приналежності були спаковані. Останній мій погляд на скрай лісу: стрільня важкої батареї переорюють ціль Дрижить земля, розриви бризкають стовпами землі високо понад вершки дерев. Завдання виконане.

Відступаємо перебіжками через село, що його без перерви обстрілюють ворожі гранатомети й кулемети. Від хати до хати пробігаємо вздовж стін і плотів. Врешті ми на другому кінці

Степан Конрад* (Німеччина)
воєнний звітодавець 1 УД

Українські воєнні звітодавці 1 УД

Відділи воєнних звітодавців, як особлива військова частина, це поява, що з нею зустрілися ми аж під час 2-ої світової війни. Правда, вже в часі 1-ої світової війни, чи може й перед нею, доводиться зустрічатись з воєнними кореспондентами; та були це переважно цивільні журналісти, що мали особливий дозвіл перебувати на теренах воєнних дій та завдання передавати для публічного відома свої враження та помічення з театру воєнних дій, самозрозуміло, після відповідної контролю цензури. 2-га світова війна вводить на терен воєнних операцій крім модерної зброї — літаків танків тощо — ще й воєнних звітодавців, що своїм військовим вишколом, одягом та військовою дисципліною, як теж особливим завданням стають вповні новою появою. Це ніраз не пропагандивні відділи, як це б собі хтось уявляв, бо ж такі пропагандивні відділи існували та існують у кожній армії, як зовсім окремі частини. Відділи воєнних звітодавців це окрема військова частина, що складається з фахових журналістів, мистців, світлиців, фільмових операторів і радієвих звітодавців, яких завданням є утримувати письмово, фотографічною пластинкою, кінофільмом, радієвою пластинкою, рисунком, чи малюнком важливі та цікаві моменти з воєнних дій. Після проведення відповідної цензури такі описи, малюнки, рисунки, знімки, кінотижневики, як теж воєнні радіопередачі воєнних звітодавців, були доступні

села. Тут уже спокійніше. Виходимо під гору й тут — короткий відпочинок поміж деревами. Оглядаю крізь польову льорнету скрай лісу, село, долину. Ворога нема — він затримався в лісі, не наважується наступати вдень на відкриті долину, що опанована вповні вогнем нашої піхоти, яка зайняла становища на узгір'ях. В долині, в селі наших уже нема, відступили. Ми залишилися одинокі «на полі бою» поміж ворожою й нашою лініями. Та ні, ось викочується з села візок на двох колесах; його тягнуть два піхотинці, кріси перев'язані через плече, ніби війна для них закінчилася. На візку ранений товариш.

Підходимо до них ближче й допомагаємо пхати візок дорогою під гору на Штраден. Ранений стогне. У нього відламок гранатометного стрільня в плечах. Потішаємо його, як можемо. Відлаха лежить безсилий на соломі, повторюючи безустанку одне слово: «Мамо! Мамо моя!»

В'їзджаємо в містечко, з якого вранці були вийшли. Раненого відставляють до санітарного пункту.

На обсерваційному пункті находимо своїх. Дістаю наказ зайняти новий обсерваційний пункт на горі, ліворуч від замку Гляйхенберг. Немає часу навіть думати про їжу чи спочинок. Перед нами нова дорога.

Смеркається. День закінчений. Рушаємо в дорогу. Помалу холодна темрява огортає нас своїм плащем.

для широкого загалу. В усіх цих згаданих формах праці звітодавців мусів домінувати один найважливіший чинник: актуальність подій, що її треба було воєнному звітодавцеві гадати в бойовій лінії, чи то поза нею, де лиш він міг би щось таке актуальне знайти, напр. на теренах, що були цілком ворожих бомблень, чи то — власних запальних транспортних рухів. Правда, воєнні репортажі, описи, фотознімки, кінощоденники, чи радієві передачі не могли включувати чогось, що могло б «шкідливо вплинути на воєнний настрій вояків та цивільного населення»; однак гостро була заборонювана будь яка пропаганда в усякій формі. Кожне слово, кожна фраза репортажу чи радіопередачі, що могли б уважатися найбільш шкідливими відблеском пропаганди, цензура скреслювала. Військові звітодавці були зобов'язані писати, малювати, фотографувати, фільмувати, чи награвати на радіо-пластинки тільки воєнні події й акції такими, як вони насправді проходили.

Крім цього воєнний звітодавець мусів ще бути вповні вояком. Тому й не диво, що найперше він мусів пройти три — чи й більше-місячний військовий (рекрутський) вишкіл, аж після якого приходила порівняно короткотривала підготовка воєнного звітодавця та власна праця в бойовій лінії.

Одночасно з творенням Дивізії «Галичина» створено для неї, за зразком німецьких дивізій, і відділ воєнних звітодавців, який спершу складався з

чотирьох журналістів, трьох фотографів, одного кінового звітодавця, двох малювців та одного радіо-репортера. Відділ цей в липні-серпні 1943 року вислано зі Львова на вишкіл до Берліну. У склад цього першого відділу входило теж кількох кандидатів на шоферів. Після трипівмісячного чисто військового вишколу почався дво-й три-тижневий фаховий вишкіл в окремих групах: журналістичній, фотографічній, фільмовій, малювській та радієвій. Шоферський вишкіл тривав бл. два місяці.

Після закінчення повного вишколу в березні 1944 року звітодавці виїхали до Львова, де створено т. зв. «Команду Україна», опісля перезвану в «Команду Галичина». Звідтіля ж виїхали окремі звітодавці до вишкільного табору Дивізії «Галичина» в Гайделягрі біля Дембці, далі до вишкільних таборів українських юнаків, на бойові лінії т. зв. поліційних полків, що складалися з українських вояків, які після вишколу у Франції були розташовані в районі Золочева, Радехова й Збаража. Командантом тієї «Команди» був німець Ваєр, за званням столар, а який для помічав ще одного німця, фахового журналіста. Репортажі, звіти, тощо писали ми в українській мові. Їх перекладано на німецьку мову й переслано до воєнної цензури спершу в Берліні, згодом у Кракові; після того їх поміщувало в українських часописах та журналах. Деякі були поміщені в німецьких газетах, чи то інколи і в іншомовних. Часто в газетах появлялися теж знімки та праці наших звітодавців та малювців.

З хвилиною виїзду нашої Дивізії під Броди в липні 1944 року частина наших звітодавців виїхала враз із Дивізією та поділяла її долю й недолю в усіх боях. Декілька з-поміж них, в тому й одиникий наш фільмовий звітодавець, не повернулися вже більше до «Команди». Правдоподібно, полягли вони на підбрідських полях.

Після зайняття Львова більшовиками «Команда Галичина» перенеслася до Кракова. Звідси виїздили наші звітодавці до всіх вишкільних таборів, де перебували українські юнаки. Численні репортажі та знімки із цих таборів пропали в часі евакуації Кракова. З Кракова й виїхали два наші звітодавці на Карпатську Україну, де після розгрому Дивізії під Бродами, збиралися тоді її рештки, і встановили перший зв'язок із ними та привезли перші автентичні відомості про всі ті події, що непокоїли й цікавили українську суспільність.

Після виїзду Дивізії на Словаччину майже всі звітодавці виїхали до Жіліни, залишаючи в Кракові тільки т. зв. «зв'язкових». Були це два звітодавці, що мали за завдання перевезти увесь матеріал до Дивізії; та вони успіли евакуювати тільки незначну його частину. На Словаччині наші звітодавці брали участь в усіх боях наших частин із червоними партизанами та відмічували кожну важливішу подію з життя Дивізії — пером чи фотографічним апаратом. Жалко лише, що ті репортажі та інший цікавий матеріал з того часу затратився майже вповні і сьогодні мусимо користуватися тільки спогадами наших друзів.

Під час відомого маршу Дивізії із

май. В. Д. Гайке (Німеччина)
начальник штабу 1 УД

Останні фронтові бої 1 УД

Порядком висвітлення останньої фази бойової діяльності 1-ої УД вміщуємо наświetлення цих подій компетентним німецьким старшиною — шефом штабу 1 УД, як один із розділів його рукописної праці «Вона хотіла свободи...» Інший розділ цієї його німецько-мовної праці був уже поміщений у виданій Братством книжці «Броди».

Від Редакції

Наказом військової групи «Південь» від дня 31. 3. 1945 піпорядковано 1 УД 1-й армії. Згідно з цим наказом 1 УД мала розпочати вранці 1. 4. 45 наступ і закрити фронтову прогалину поміж 1-ю й 6-ю арміями — себто на відтинку Гляйхенберг-Фельдбах. На час цієї акції підчинено 1 УД 1-му кавалерійському корпусові. Таким чином запобіжено небезпеці розв'язання Дивізії і введено її в нову бойову дію, де вона змогла себе відзначити. Цим наказом закінчено нервозний стан непевності, що існував від тиж-

Словаччини в Словенію воєнні звітодавці не відступали ні на крок від нашого стрілецтва, утримуючи на папері, чи на фотографічній плівці цей пам'ятний марш нашого з'єднання.

Після закватування в Целльці біля Марбургу українські звітодавці наладнали редагування журналу «До Перемоги», що його видавала передше ще у Львові Військова Управа. Журнал цей тепер був друкований спершу в Відні, після ж оточення й здобуття його більшовиками — в самому Марбурзі. Враз із усією Дивізією пішли й воєнні звітодавці у фронтову лінію в 1945 р. В Марбурзі залишилися тільки автор цих рядків, що й видав ще чотири числа журналу «До Перемоги». П'яте ж число, вже майже вповні складене, залишилося з капітуляцією Німеччини в друкарні.

Українські воєнні звітодавці гідно записали сторінки своєї історії та доклали і свою скромну цеглинку в історію 1-ої УД. Здається, не було ні одного моменту з життя та боїв 1 УД, що пройшов би незаписаним, чи не сфотографованими українськими звітодавцями. Те, що крім маленької частини матеріалу, розкиненого по різних тогочасних українських і чужинських газетах і журналах та крім невеличкої збірки репортажів українських звітодавців, виданих по-німецьки, не залишилося на сьогодні майже нічого, то це не вина наших воєнних звітодавців. Воєнні події та безперервна мандрівка з місця на місце знищили цей чималий духовий дорібок воєнних звітодавців, перших в історії українських визвольних змагань.

нів і загрожував 1-й УД відібранням зброї, чи то переформуванням її в парашутну дивізію. Присутній при штабі 1-ої УД генерал німецьких повітряних сил, що постійно домагався зброї, отримав дещо із цієї зброї і задоволений від'їхав.

В наступі для закриття фронтової прогалини Гляйхенберг-Фельдбах взяли участь два полки Дивізії (29-ий і 30-тий піхотні) при артилерійській підтримці двох дивізіонів 14-го артилерійського полка 1 УД. 31-ий полк підтягнуто, як резерву Дивізії, Курінь піонірів був зайнятий укріпленням Марбургу, Курінь фюзилірів стояв у боях під Радкерсбургом, підчинений 23-й панцирній дивізії. На лівому крилі наступу ішов польовий запасний курінь з границею ліворуч шлях Гляйхенберг-Фельдбах. Запасний полк залишився у своєму місці постійно в районі Дойч-Ляндсберг і був зайнятий поборюванням тітовських партизан.

Наступ почався 1. 4. 45 в год. 6.30 вранці і зараз же добився гарних успіхів. Частини піднесені на дусі фактом, що їм залишено зброю, виказували велику бойову готовість і рішучість. Наступ просувався вперед на всій лінії, ламаючи слабкий спротив ворога, де тільки його застрімлено. Вже незабаром 1 УД зайняла верх і село Штраден. Штаб Дивізії, що в міжчасі змінив місце постійно із Санкт-Петер до Гнасу, переноситься до Штрадена, звідкіля має добрий перегляд всього поля боїв. Праворуч від 1 УД наступає 3-тя кавалерійська дивізія, ліворуч частини Дивізії «Вікінг». Після завзятих боїв 1 УД здобуває пануючі над тереном верхи «Штраднер Когель» і «Гляйхенберг Когель» враз із замком Гляйхенберг. На короткий час постає критичне положення на відтинку 29-го полка, що його ворог відтісняє назад, але проведений зараз же протинаступ здобуває втрачений попередньо терен. Таким чином 1 УД закриває фронтову прогалину поміж двома арміями й виконує поставлене їй завдання. Завдяки введенню в дію 1-ої УД може командування корпусу витягнути з фронтової лінії й відвести в запас 3-ю кавалерійську дивізію. Всі частини 1 УД, що брали участь в цьому наступі, включно з Польовим запасним куренем, вив'язалися як слід на цьому, відтинку фронту, що не виказував, шоправда, великого ворожого спротиву. Це було тим кращим досягненням, тому що, частини 1-ої УД вже в самих початках були ним скріплені у своєму самодовірі. Але зараз же після відатного наступу приходить далеко важче завдання вдержатися у здобутому терені. Це завдання впало на українських вояків відразу в усій своїй гостроті. Від самого початку було ясним, що ворог старатиметься відібрати втрачений терен. І справді, зараз таки почалися більшовицькі протинаступи, що їх однак вдається відбити. Тоді починається вже планова підготовка ворога до наступу на Гляйхенберг і Штраднер Когель, яку супроводжує сильний артилерійський вогонь. Перший на-

ступ ворога вдається відбити, а поодинокі його вламання в наші лінії очистити. Показується однаке, що український вояк в порівнянні з німецьким дуже вразливий на сильний вогонь і легко дається викинути із становищ, але зараз же упровадженню протинаступу він показує свою перевагу і майже завжди відзискає втрачений терен. На цій прикметі характеру українського вояка буде командування 1 УД оборону, що полягає на порівняно рідкій обсаді першої лінії, але за те тримає великі резерви вблизи головної бойової лінії. Ця тактика заощаджує великих втрат у людях, як наслідок сильного ворожого вогню на передові становища. Очевидно, передумовою такої тактики є сильні числово частини — обставина, що її 1 УД мала.

Тимчасом наступи ворога щораз посилюються і в наслідок того в деяких місцях відтинку 1 УД постають ворожі змагання у фронтову лінію. Їх уже не можна прочистити власними силами й тому в допомогу приходить резерва — 3-тя кавалерійська дивізія. Верхи «Штраднер і Гляйхенберг Когель» переходять кількакратно з рук до рук. Теж і 3-я кавалерійська дивізія не зважаючи на те, що вважала себе залюбки елітарною частиною, мусіла декілька разів опускати поле бою. Взагалі ця дивізія вела себе в стосунку до 1-ої УД згорда, а з її командиром годі було встановити добрі взаємини. Опісля 1 УД співпрацювала з 4-ою кавалерійською дивізією, з якою весь час втримувала приятний стосунок, головню завдяки зрівноваженню і здібному її командирові. Бої за посідання названих повище верхів коштували обидві сторони, передусім однаке українсько-німецьку, багато втрат.

Теж на південному відтинку корпусу в районі Радкерсбургу розгорнулися важкі оборонні бої, в яких бере участь у рамках 23-ої панцирної дивізії Курінь фіюзилірів 1 УД. У цих боях він відзначається, чому дає вислів в працьованому письмі до Дивізії командир 23-ої панцирної дивізії після повернення Куреня до 1 УД. Іще раз показується, що в випадку українського вояка йдеться головним чином про командирів: там, де є добрий і здібний командир, що зуміє виробити собі серед українського вояцтва авторитет, можна очікувати від українського вояка найбільших бойових досягнень, він вирізняється витривалістю й великим розмахом у наступі. Ще раз змінюється положення на фронті і в наслідок перегрупування дивізій корпусу 1-а УД нападає на ліве його крило. В ході боїв поважних втрат зазнають 29-ий і 30-ий полки. Вирінає konieczність витягнути обидва полки на якийсь час із першої лінії та відсвіжити їх. Оба вони отримують поповнення з Польового запасного куреня, та все ж мусять зредувати свої треті курені і залишитися тільки з двома. Гірше зате мається справа з заміщенням вибухливих із строю командирів. Падають курінні командири Кухта й Подлещ, кількох інших поранено. Командири 29-го і 31-го полків мусять відійти до шпиталю до Фелькермаркту: перший в наслідок поранення ноги, другий — втрапив цілковито нерви. Вибуття двох командирів полків одночасно

заважало дошкульно, правда його годі було оминати, але властиво, то воно повинно було мати місце куди скоріш. Призначені на місце вибухливих командири курінні командири Вільднер і Віттенмаєр вповні вив'язалися з завдань і добилися гарних успіхів із своїми полками.

Після поновної втрати обох верхів «Штраднер і Гляйхенберг Когель» їх уже, згідно з наказом, не пробувано відбивати, щоб оминати зайвих втрат. Це тимбільше, що стратегічне й тактичне значення обох їх було майже ніяке. Натомість затримано верх і положений на ньому замок Гляйхенберг, що розривав ворожу лінію і становив головну точку опору в оборонній лінії 1 УД. Таким чином остаточно усталізовується оборонний відтинок 1 УД із замком та селом Гляйхенберг на правому крилі та лівим крилом на південь від Фельдбаху, не включаючи самого міста. Головна точка спротиву лежить на незалисненому склоні гори Гляйхенберг у підніжжя замку. На цьому оборонному відтинку 1 УД розміщена в такий спосіб, що кожен полк обсаджує свій відтинок, залишаючи в резерві чималі сили. Резерву Дивізії становлять Курені фіюзилірів та піонірів, при чому останній зайнятий розбудовою становищ. До резерви зачислюється теж Запасний польовий курінь, що стоїть недалеко штабу Дивізії. Таким чином 1 УД впорядковує свій відтинки і розчленовується вглиб. Опрацьовується дбайливий вогневий плян, в якому узгіднюється засяг дії всієї важкої зброї. Правим сусідом 1 УД є спершу 3-я, а згодом 4-а кавалерійська дивізія, лівим — СС-панцирна дивізія «Вікінг». Курінь піонірів розбудовує становища вглиб і забезпечує їх численними мінними полями й загороженими. Пожвавлено працюють усі частини 1 УД, згідно з центральним планом, над розбудовою оборонних становищ, загороджень, а далі другої й третьої ліній оборони. До цієї праці притягаються теж переорганізовані для цієї цілі відділи постачання. 1 УД обороняє з успіхом визначений їй двадцятикілометровий відтинки. Всі ворожі наступи, що все далі слабнуть, були відбиті, тут і там постали вламання вдається відбити у протинаступах. Всі частини Дивізії віднайшли себе і спокійно вичікують дальшого розвитку подій. Кожної ночі йдуть розвідочні відділи, розвідують передплля і приводять полонених. Організуються часто дрібні штурмові відділи, щоб нищити вблизи передньої лінії ворожі пункти спротиву, здобувати зброю й приводити полонених. Цю акцію частини 1 УД ведуть залюбки із бойовим запалом. Кожночасно штаб 1 УД має ясне уявлення про ворога перед її відтинком. А перед нею розташовані частини большевиського 1-го Українського фронту, густо поперетикувані українцями. Цю

обставину стараються використати обидві сторони і головню роблять це большевики, що ведуть дуже пожвавлену пропаганду. Іде вона безперервно за допомогою гучномовців, летючок і шептаного слова, а її ціль — перемовити українських вояків 1 УД на большевицьку сторону. Деякі сотні Дивізії показуються вразливими на цю пропаганду і це в висліді спричинює дезерцію декількох роїв (груп) до ворога. Командування Дивізії реагує на це, тим, що зоста змінює передові частини резервними, чи то перекидає їх з одного відтинку в другий. За весь час оборонних боїв аж по 8 квітня 1945 р. занотовано 98 випадків переходу до ворога, число, що при тодішньому великому чисельному стані 1 УД не таке аж застарашаюче, як брати ще до уваги загальне критичне положення в тих днях загального розкладу, яке спричинювало теж і серед німецьких дивізій корпусу дезерцію.

Після введення 1 УД у фронтові дії від нас від'їжджає д-р Вехтер, щоб відвідати ще козаці частини та головнокомандувача німецьких частин в Італії, ген-полк. фон Фітінггоффа. У міжчасі полк. Візанц поїхав до Вишкільно-запасного полка 1 УД, розташованого в районі Филькермаркту. Ще перед своїм від'їздом Вехтер натякував на можливість капітуляції. Він, як відповідальний за всі чужонаціональні частини, — козацький корпус, українців і окремі східноєвропейські відділи в північній Італії, мав плян стягнути всі ті частини по через Тольмеццо до Північної Італії і передати їх у розпорядження західним потугам. В дальшому присвічувала йому ідея долучити Дивізію до польської армії ген. Андерса, виходячи з założення, що державно-правно йдеться в випадку членів 1 УД здебільша про колишніх польських громадян. Тому теж вважав він за вказане відновити давнішу назву Дивізії — «Галицька ч. 1», щоб таким чином підкреслити її територіальне походження. Дивізія, на його думку, повинна б забезпечитися достатньо харчами, головню ж живим скотом. Для цього пляну дуже підходило розташування Вишкільно-запасного полка в Филькермаркті, через який мусіла б проходити 1 УД, маршуючи до Італії. На всякий випадок Дивізія ніяк не сміла б потрапити в руки большевикам і мусить перейти до англійців чи то американців. Цілий комплекс цих справ хотів він обдискутувати з головнокомандувачем німецьких військ в Італії, Вехтер заповів теж приїзд ген. Шандрука, голови Українського Національного Комітету і головнокомандувача всіх українських частин.

Десь в половині квітня 1945 року приділено до 1 УД 2500 німецьких вояків з повітряних сил, що не мали жодного піхотного вишколу. В цій групі було 70 старшин від хорунжого до сотника і багато вищих підстаршин — десятників і бунчужних. Ішлося тут про наземний летунський персонал, як теж і про летунів, що в тій останній стадії війни вже не міг знайти застосування в летунстві і довше вже проводив час на грі в карти, та аж тепер був поставлений в розпорядження фронту. Очевидно, важко було знайти будь яке застосування для тих людей, що не мали ні піхотного вишколу, ні ніякого бойового досвіду.

Раніш був би командир Дивізії радів такому посиленню Дивізії німецьким персоналом. Зараз це посилення приходило надто пізно й було радше зайвим вантажем. До того ще й не мали вони жодної зброї. Дивізія мала зброї стільки, що заледве могла нею озброїти своїх вояків, та й то не всі напр. вояки Вишкільно-запасного полка були озброєні. Та для Фрайтага «німецький вояк» вже наперед означав «добрий вояк» і тому він за всяку ціну хотів залишити цих людей при Дивізії. Мати їх при Дивізії означало, що 2500 вишколених українців мусіли б віддати зброю й перейти до робітничих сотень. Зброю ж цю мали б отримати піхотинсько-невишколені десантники, що ще ніколи не бачили наземної боротьби, за те, однак, були «німецької крові». Очевидно, що таке поведінка була б незвичайним парадоксом і у цій останній фазі війни дорешти зрадила б українців до німців. Після довгих нарад командир Дивізії залишив цей плян і рішив, що весь новопридільний персонал повинен пройти піхотинський вишкіл. А що саме Польовий запасний курінь недавно поповнений, не був в силі прийняти всіх цих 2500 німецьких вояків, то в ньому знайшло місце з-поміж них 1500, а решту приділено до інших частин Дивізії на вишкіл.

Деяку частину з-поміж них, головню телефоністів, радистів та фаховий персонал, відразу включено до поодиноких частин Дивізії. Що мало б статися з летунським персоналом після піхотинського перевихову, покищо не було відомо і приходилося вичкувати дальшого розвитку подій. Запитані командири полків 1 УД теж не були однозгідні щодо включення тих новоприбулих до полків. Командир 29-го полка згори відкинув включення цього персоналу до свого полка і цим повний підтримав ідентичну думку шефа штабу Дивізії (І а). Іншої думки натомість був командир 30-го полка, що бажав собі якнайскорішого і найчисленнішого включення цих вояків. Його бажання було теж задоволено. Його полк дістав велике число цього німецького персоналу й створив третій курінь. Коротко перед тим і два інші полки 1 УД теж повиставляли свої треті курені. Був ще один плян командира Дивізії, а саме — створити в кожному піхотному полку 1-ої УД один німецький курінь, плян, що з уваги на незвичайні організаційні труднощі, а які ще збільшувалися перебуванням полків у першій лінії, був скоро закинтий. Капітуляція унеможливила будь-яке застосування цього летунського персоналу і за винятком 30-го полку, в якому проведено таке його включення, і його решта залишилася аж до капітуляції на вишкільні при Запасному польовому курені, чи то при інших частинах Дивізії. Добре, що так сталося, бо таким чином уникнено нового напруження поміж українцями та німцями в 1 УД.

Тимчасом заподаливо розбудовувано нові становища, що їх наказала армія, корпус і Дивізія. Розбудова цих становищ вимагала великого числа робітників і тому теж рішено зменшити Вишкільно-запасний полк і людей із нього перевести до робітничих куренів. Цей плян апробував теж і головкомандувач усіх українських з'єднань, ген. Шандрук. Плян такий

аж ніяк не мав на меті якось упокоювати вояків, а тільки був вимогою хвилини і наказом тактичних міркувань та заставляв хвилево вояків замінити зброю на лопати. За браком знаряддя однак не можна було його зреалізувати.

Постачання Дивізії проходило наскрізь справно завдяки совісному виконуванию своїх завдань частинами постачання. На всьому відтинку Дивізії були організовані пункти постачання, а тому що Дивізія прийшла на фронт з великими припасами, то й була найкраще забезпеченою частиною. Пізніше вона мусіла віддати частину своїх припасів другим з'єднанням. Десять в половині квітня підчинено 1-у УД 6-й армії генерала танкових частин Балька, що з черги віддав її в розпорядження III-го СС-панцирного корпусу під командуванням обергруппенфюрера Зброї СС Гілле. Таким чином 1 УД стає правим крилом 6-ої армії і дістає додатковий відтинок аж по Фельдбах, включно із дорогою і залізничною лінією, що веде з заходу на схід. З уваги на те Дивізія має тепер на своєму відтинку аж два пун-

кти тяжкості: один на правому крилі — замок Гляйхенберг, другий — стратегічно важливіший біля Фельдбаху. Увесь час фронт був стабільний, і частини 1 УД вирізняються з кожного огляду, обороняючи свій 20-кілометровий відтинок. Постачання функціонує справно, харч аж до останнього дня першорядний, є ще багато засібних пунктів постачання. Натомість в наслідок недостатці довозу браку муніції просто катастрофальний, головню ж муніції для артилерії й важкої зброї. Дивізія, що спочатку була теж добре забезпечена й муніцією, мусіла поділитися своїми припасами і з іншими з'єднаннями. У дні капітуляції припадало на кожну гармату в 1 УД пересічно 10-15 стрілен. І під тим отже оглядом стояла Дивізія на першому місці серед решти дивізій армії. Старшина в штабі Дивізії для справ постачання зброєю й муніцією (І б) добре виконував свої завдання.

Наприкінці квітня 1945 р. до Дивізії приїжджає ген. Шандрук, як голова Українського Національного Комітету й головкомандувач усіх українських з'єднань. З ним приїжджають д-р Вехтер, полк. Візанц і д-р Арльт. Ген. Шандрук привозить тризубці, що їх відтоді носять українські вояки Дивізії на шапках. Всюди знаходить він сердешне прийняття; дуже цікавиться всіми справами Дивізії і каже командирові Дивізії та шефові її штабу докладно собі про все звітувати. Ген. Шандрук являється прототипом коректного старшини, і при тому повен сердешності. Він відвідує всі фронтові частини і всюди вітають його спонтанно. Відвідини генерала були дуже на часі, бо ворог саме поживав пролагодити за переходом на свою сторону. Генерал промовляє до совісті ук-

раїнських вояків, апелює до їхньої честі і, вказуючи на складену присягу, закликає їх саме тепер виповнити свої вояцькі обов'язки. Присутність генерала, до того ще в українській уніформі, робить велике враження на членів Дивізії і підносить серед вояцтва настрої. Як уже згадано, в почоті генерала Шандрука був д-р Арльт, референт українських справ в СС-Гавптамті, який своїм зрозумінням і повним прихильністю до української справи ставленням, придбав собі великі заслуги. Д-р Вехтер скоро залишає Дивізію, а ген. Шандрук остався ще кілька днів, щоб опісля переїхати до Вишкільно-запасного полка і там створити свою головну квартиру. Це була дуже щаслива думка, бо в безпосередній близькості командира Дивізії ген. Фрайтага він не почувався б був добре. Взагалі взаємини поміж командиром Дивізії та ген. Шандруком не були надто добрі, а це при різних вдачах в обох їх не було дивне.

Наприкінці квітня висловився був д-р Вехтер, що розвал Німеччини може прийти дуже скоро. Він ще далі носився з думкою перевести Дивізію до Північної Італії і тому хотів за посередництвом головнокомандувача німецьких військ в Італії нав'язати контакт із англійцями. На випадок розвалу ген. Шандрук мав очолити Дивізію і тому на думку Вехтера треба було, щоб до штабу Дивізії увійшли українські старшини. Але навіть у тій стадії війни командир Дивізії уважав вказаним цю вимогу відкинути. З ген. Шандруком та з д-ром Арльтом перевів шеф штабу Дивізії низку довірочних розмов про майбутнє Дивізії. В цілій частині переведенню основну «чистку» усіх зайвих речей, щоб таким чином зробити Дивізію якнайрухливішою і здійсною до гірських маршів. При такому відступі можна б мати з собою тільки найкращіше для ведення бою спорядження, але й воно з уваги на тяжкі й стрімкі просмики повинно бути здатне для такого транспорту. Це означає, що напр. легкі гармати мусять мати 10-кінний запряг, важкі ж 12-кінний. Все інше має бути складене на одному місці й відтранспортоване до Вишкільно-запасного полка. Ця «відбарачоловальна» акція і складовище матеріалів набирають зчасом велетенських розмірів. Хоч Дивізія нераз перед тим проводила «чистки», все ж виявилось ще чимало речей, що були справжнім баластом.

Дня 2 й 3 травня 1945 покликано було всіх шефів штабу дивізій, вищих ад'ютантів та шефів генеральних командувань до командування армії на конференцію. Конференцією проводив генерал панцирних частин Бальк, що дав вислів своєму глибокому переконанню про сприятливий розвиток дальших подій і доручив, щоб ті його думки передати частинам. З черги подав вказівки щодо дальшого ведення бойових дій, при чому доручив посилити активність далекосяжних розвідувальних відділів, що повинні б довгий час залишитися поза лініями ворога, вести розвідку й знищувати вороже заплілля. В цьому повинні брати участь українці та зокрема ж сміливіші їх старшини. В дальшому головкомандувач вказував на те, що й на майбутнє боєпостачання забезпечене та що в поста-

чалених таборів вблизи фронтової лінії є ще подостатком муніції та пального. Присутнім просто важко було розчепити таку оцінку ситуації і вони поставилися до неї рішуче скептично. Все ж таки розіхалися до своїх частин з деякими надіями.

У міжчасі праворуч від Дивізії відбулося нове перегрупування, в наслідок якого правим нашим сусідом стала 16-а СС-панцирна дивізія «Райхсфюрер».

Одночасно з заходу й північного заходу на територію Австрії вступають відділи західних альянтів, Сот. Макарушка й д-р Арльт за згодою командира Дивізії виїжджають в околицю Клягенфурту, щоб знайти контакт із англіїцями та зголосити їм Дивізію, це вдалося їм зробити ще 5 чи 6 травня. Згідно з проєктом самої Дивізії англійський командувач подав їй, як район розташування, околицю Филькермаркту. Про перехід почерез Тольмещо в північну Італію до частин армії Андерса годі вже було думати просто тому, що з однієї сторони у міжчасі англійські війська зайняли вже райони Филькермаркт-Клягенфурт, а з другої тітовські партизани перетяли шлях на Тольмещо. Треба зазначити, що саме місто Филькермаркт ще не було зайняте англійцями.

6. 5. 1945 відбулася конференція шефів штабу у командира III-го СС-панцирного корпусу: тут було наказано, що цілий фронт відв'язується в дні 7. 5. від большевиків і, залишивши все спорядження, старатиметься осягнути територію, зайняту англійцями й американцями. 7. 5. будуть відтягнуті всі висунуті вперед клини фронту III-го панцирного корпусу, а відворот Дивізії почнеться в 24 години пізніш, себто 8. 5. 1945, отже коли ті відтягнуті клини корпусу осягнуть її височину. Опісля обговорено цілу низку технічних подробиць. Після полудня дня 6. 5. покликано командира Дивізії до головнокомандувача 6-ої армії, ген. Балька на відправу, на якій повідомлено всіх командирів дивізії і командуючих генералів про те, що безумовна капітуляція Німеччини відбудеться в найближчих днях та що весь німецький східний фронт мусить прискореним маршем податися на захід. Для 1-ої УД визначено, як район розташування, околиці Филькермаркту.

Для всіх частин III-го корпусу, як теж і для сусіднього кавалерійського корпусу, дуже великою перешкодою являється премала кількість мостів на річці Мур, що протікає зараз за фронтом. Для 1-ої УД положення ще настільки гірше, що вона, як піхотна дивізія, може відступати, тільки повільно маршуючи, тоді, як її оба сусіди — моторизовані дивізії, можуть доволі скоро пройти свій шлях. А особливо залежало б якраз на тому, щоб українці не попали в руки большевиків. Та, на жаль, не зважаючи на кількакратні з'ясування положення Дивізії в армії і домагань дозволити їй як першій почати відворот, їх все ж командування армії не зв'язало до уваги.

Після полудня того ж самого дня до штабу Дивізії приїжджають: ген. Шандрук, д-р Вехтер, полк. Бізанц і д-р Арльт. Вехтер їде ще того самого дня до армії, щоб прискіпити відтягнення Дивізії. Із вишкільно-запасним

полком, в якому перебував сот. Макарушка для контакту з англійцями, втримувано аж до вечора 7. 5. радіозв'язок, що опісля, на жаль, обірвався. Ще дня 6. 5. за допомогою цієї ж радіосполуки отримано було Дивізією від сот. Макарушки повідомлення про успішне нав'язання контакту з однією англійською частиною. У міжчасі Піонірський курінь побудував 12-тонновий допоміжний міст через річку Мур, щоб на всякий випадок вможливити Дивізії скорий перехід через річку. Цей міст став згодом при відвороті у великій пригоді.

7. 5. в 11-й годині почався відступ висунутих клинів фронту на відтинку нашого лівого сусіда. Докладний час відвороту Дивізії ще не відомий, але вже 7. 5. командування Дивізії відсилає всі обози й бойові обідні валки на захід. Всі шляхи, що ведуть зі сходу на захід, переповнені німецькими частинами, та не зважаючи на те, рух, керований польовими жандармами й старшинами, проходить справно. Дивізії була приділена, як шлях відступу, «Пакштрассе», що веде з Грацу почерез Вольфсберг до Филькермаркту. Але одночасно в протилежному напрямку з Вольфсбергу на північ на Тауерн нею ж користуватимуться, як дорогою відвороту, сильні з'єднання 1-ої армії, що йтимуть із південного сходу. Головна трудність лежатиме отже на схрещенні обох маршових колон біля Вольфсбергу. На жаль, не устійнено теж поміж 1-ою й 6-ою арміями, мабуть, часу відв'язування. Постають також непорозуміння поміж Дивізією й сусіднім кавалерійським корпусом. Згідно з попередніми наказами Дивізія мала б відступати 8. 5. в 11-й годині перед полуднем. Кавалерійський корпус обстоює думку, що він може почати відворот аж вечером того дня, мовляв, за дня він не може відв'язатися від ворога. На великі труднощі натрапляє і відв'язування лівого крила Дивізії біля Фельдбаху, але Дивізія з тим мусить погодитися тому, що лівий сусід відступає за дня так, що ціла ліва її фланка буде вікритою. Вив'язуються затяжні дискусії з I-им кавалерійським корпусом щодо користування шляхом відвороту «Пакштрассе», в які не ходять втручати ані III-ї СС-панцирний корпус, ані 6-та армія. Остаточно всі ті, розмови кінчаються без будь якого успіху; при тодішньому загальному емоїзмі з'єднань воно було до деякого ступеня й зрозуміле. На практиці однак спільне користування цієї «Пакштрассе» не натрапляло на більші труднощі.

Впродовж 7. 5. командування Дивізії кількатино запитувало командування III-го корпусу про докладні накази щодо початку відвороту. На всі ці запити надходила однак стереотипна відповідь: «Вичекати, накази прийдуть». Такіж самі відповіді отримує шеф штабу Дивізії і на свої поновні запити впродовж ночі 8. травня в 2-й годині вранці телефонує д-р Вехтер, що, повертаючись від 6-ої армії застряг по дорозі через дефект автомашини, і запитує, чим слід поясню-

вати спокій на відтинку Дивізії, коли армія дала вже наказ до негайного відвороту. Шеф штабу Дивізії ще раз запитує про те в корпусі, але й тим разом отримує відому відповідь. Тимчасом усі частини Дивізії, за винятком лінійних, опустили вже фронтову смугу. Врешті в год. 3-й вранці 8. 5. 1945 телефонує шеф III-го корпусу й дає наказ до негайного відступу. Частини тилового забезпечення мають залишатися в бойовій лінії аж до 11-ої перед полуднем. Дивізія має почерез «Пакштрассе» осягнути околицю Филькермаркту. Дивізія виходить із складу III-го корпусу і ніяких наказів більш уже не буде. Безпосередньо після цього перервано сполуку з Дивізією. Не відбулося ніякого працання, навіть хоча б зі сторони командуючого генерала з командиром Дивізії. Це був справді дивний спосіб звільнювати якесь з'єднання зі складу корпусу, в тому випадку Українську Дивізію із III-го СС-панцирного корпусу. Ясне, для III-го СС-панцирного корпусу Українська Дивізія була не «німецьким», але якимсь там «чужонаціональним» з'єднанням.

Якстій передає цей наказ Дивізія своїм частинам, що його нетерпляче очікували; її штаб серед пожвавлених бойових дій залишається на своєму командному пункті аж до 10-ої години, щоб згодом перенести його поза річку Мур. Пожвавляються бойові дії ворога, що помітив наші відв'язувальні пересування, та все ж наші частини тилового забезпечення починають згідно з пляном аж в 11-й годині відворот. Більші труднощі постають лише на лівому крилі, де 30-ий піхотний полк несе численні дошкульні втрати. Ворог тільки місцями просувається вперед, не проводячи ще наступу на всьому фронті. Всі дороги переповнені, але не зважаючи на те, відворот пливе справно. Головне завдання Дивізії це маршувати, маршувати і ще раз маршувати, щоб відв'язатися від большевиків і ввійти на територію, зайняту західними військами. Аж до того часу ніяк не можна робити передишок, треба маршувати день і ніч. Після полудня 8. 5. шеф штабу Дивізії вертається щераз за річку Мур і заохочує забезпечувальні частини до якнайскорішого маршу.

Тому, що не вдалося налагодити радіозв'язку з Вишкільно-запасним полком, прийнято було, що там щось притрапилося. Тому теж із штабу вислано старшину для доручень до Филькермаркту, щоб там повідомити про прибуття Дивізії.

Перехід усіх частин через річку Мур відбувається за пляном і без затримок. В великій пригоді тут стає побудований піонірами допоміжний міст. При передовому командувальному відділі перебували в тому часі: ген. Шандрук, д-р Вехтер і полк. Бізанц. Опісля долучили ще, повернувши з переговорів з англійцями, сот. Макарушка й д-р Арльт. Частини вповні забезпечені харчами. На захід від Грацу в великих складах постачання вони могли зрештою поповнити свої припаси, наскільки завгодно.

Ціла Дивізія перебуває у пливкоморусі. Через велике розтягнення її колони нею вже важко командувати. Щоправда, усі запряжні й моторизовані вози отримали були своєчасно накази, зате воїки, що не були зв'язані

зані з цими возами присідалися до змоторизованих частин. Завданням командування Дивізії було якнайшоріш продістатися на чолі маршуючої колони, щоб далі провадити Дивізію. Спочатку командування Дивізії доцільно залишилося трохи позаду, щоб усувати тут і там виринаючі труднощі.

Большевицькі бойові літаки ще кількакратно атакували маршову колону, бомблячи й обстрілюючи її з бортової зброї. Останній большевицький налет відбувся 10. 5. 1945. Та все ж наслідки тих налетів великі не були.

У міжчасі висланий до Вишкільно-запасного полку старшина для доручень у штабі Дивізії вспів ствердити, що в цьому районі немає ще ніяких англійських частин. За те хазяйнують там тітівські партизани. Вишкільно-запасний полк, втягнений у затяжні бої, старається серед великих втрат пробитися на північ. При цьому полк розпався. Шеф штабу стрінув опісля тільки командира цього полку й декількох командирів куренів та ще декого з його членів. В цьому положенні старшина для доручень зовсім правильно на власну руку спрямував маршуючу Дивізію на роздоріжжі на північ від Вольфсбергу в північному напрямі, в якому відступали усі німецькі частини. Таким чином Дивізія опинилася на загальному шляху відступаючої німецької армії, що проходив почерез Твідберг-Юденбург-Мурав-Маттерндорф в напрямі на Тауерн (гірський ланцюг біля Радштадту). Те, що більше число українців не попало в руки тітівцям в районі Филькермаркту, треба завдячувати самостійному рішення згаданого старшини для доручень.

Ген. Фрайтаг враз із своїм командним штабом поспішає на чолі маршової колони, щоб перебрати провід над частиною, 10. травня після полудня командний пункт Дивізії знаходився на ринку в Тамсвегу, а ввечері переноситься 3 км. на північ до Санкт-Андре. Ввечері приходять відомості, що в Тамсвегу всі частини Зброї СС затримують. Цю вістку перевірює і підтверджує ад'ютант д-ра Вехтера. Шеф штабу Дивізії, сам старшина генерального штабу вермахту, їде автомашинною до пропускного пункту в Тамсвегу, щоб ствердити на місці, чи не можна б якось обійти цього пункту. Від'їжджаючи просить Вехтера, щоб на всякий випадок зачекати його повороту. Командир Дивізії кладеться відпочивати, а д-р Вехтер обіцяє вичекати на відповідь шефа штабу.

Шеф штабу без жодних труднощів проїжджає пропускний пункт, однак застрягає в дуже великій маршовій колоні. Зараз таки посилає до штабу Дивізії штабного писаря і просить ще раз очікувати його повороту. Пізно пополудні, коли в наслідок завалення маршовими колонами доріг, шеф штабу з опізненням прибув до Маттерндорфу, щоб звідси поїхати до штабу Дивізії й подати нові проєкти дороги відмаршу Дивізії, довідується від стрічних старшин штабу Дивізії, що командир Дивізії, ген. Фрайтаг, в розпущі з приводу загальної ситуації, правдоподібно, застрелився, — вістка, що згодом знайшла підтвердження. Ще перед тим Фрайтаг мав плян піти враз із деякими

Пилип Трач (Німеччина)
хор. 1 УД

Розвиток німецької панцирної зброї

Першу світову війну характеризувала статична нерухомість, спричинена застосуванням машинової зброї. Кулемет, що став перешкодою всякого руху в передпіллі фронтових становищ, вирішив про перевагу оборони над наступом. Тріумф оборони полягав у тому, що наступаюча піхота не могла висунутись поза засяг діяння власної артилерії, бо зразу попадала в нищівний кулеметний вогонь противника. При великому зусиллі вдавалось, щоправда, проламувати фронт, але тактичного пролomu не можна було використати для стратегічних цілей. Збільшення активності на західному фронті наступило аж із появою альянських танків у 1916 р. Вони, правда, давали охорону перед кулеметним вогнем, але з уваги на їх малий засяг діяння їх атаки не виходили поза становища артилерії противника. Артилерія прямим обстрілом наносила танкам великих втрат і змушувала їх до відступу.

Німці, що спочатку недоцінили були вартості цієї нової зброї, взялися інтенсивно продукувати її аж після своєї поразки в 1917 р. під Камбре, де саме англійські танки здобули були блискучу перемогу. Німецькому промислові годі було надробити втрачений час. Масове стосування танків по альянській стороні остаточно причинилося до перемоги над Німеччи-

старшинами в гори, однак закинув цю думку, коли ті старшини, з уваги на безглуздість такого плану, відмовилися робити це. Теж довідуються, що ген. Шандрук правдоподібно поїхав до американських частин у Радштадт. Про Вехтера ж розказувано, що він подався з невідомою метою в гори. Таким чином, на жаль, передчасно, розв'язався штаб Дивізії. Такий поступок командира Дивізії був доказом його браку почуття відповідальності у стосунку до своєї частини. Його обов'язки ще довго не скінчилися. Він надто рано сканігулював перед труднощами, що видались йому непереборними.

Шеф штабу поїхав ще до Тамсвегу, де нав'язав контакт із англійським штабом бригади і зголосив там прибуття частин Дивізії. Про ті частини, що опинилися вже в районі Радштадту, за словами англійського бригадира, нічого було більш турбуватися. Провід над напливаючими українцями, зрештою виключно членами обозів, перебирає майор Побігуший. Шеф штабу затримується в Маттерндорфі при штабі I-го кавалерійського корпусу і звідти допомагає при спрямуванні українців. Він іще часто відвідує воєвк Дивізії в таборі у Тамсвегу, доки одного дня не вивезено всіх їх автомашинами в напрямі на Шпіталь. Ще перед тим англійці відділили німецький рамовий персонал Дивізії від українців.

Згідно з вістками, що їх шеф штабу отримав згодом, перевезено українців з району Шпітталю до Ріміні в північній Італії.

На цьому участь українців у війні по німецькій стороні закінчилася.

ною Після завішення зброї виявилось, що альянти розпоряджали бл. 4000 танків, тоді як їх число по німецькій стороні сягало заледве 50.

Згідно з Версайським договором Німеччина могла втримувати лише 100.000 війська, і то без важкої зброї, танків, летунства й військово-морської флотії. Ця т. зв. «Райхсвера» проіснувала 14 років (1921-33). Впродовж того часу німецький генеральний штаб докладно студіював операції 1-ої світової війни, стараючись витягнути з них відповідні заключення на майбутнє, та уважно слідкував за розвитком нових військових доктрин і за організацією чужоземних армій. При вишколюванні ж війська користувалися німці різним допоміжним матеріалом, імпровізованим на зразок заборонюваної для німців важкої зброї. Прийшовши до влади, Гітлер розв'язав у 1933 р. «Райхсверу» й забрався, всупереч постановам Версайського договору, формувати німецькі збройні сили — «Вермахт». Основне ж питання, що виринало при тому перед німецьким генеральним штабом, це — в якій мірі нова німецька армія має бути змоторизована й змеханізована. Німці не могли забути сумного досвіду з 1-ої світової війни, а саме своєї помилки — злегковаження танків. Значення тієї важкої зброї в її розмірі при офенсивному маневруванні було тепер безспірне.

Що ж до ступеня механізації майбутньої армії думки були поділені: одні, що одобрювали й підтримували теорії Фаллера, Аймансберґера й Гудеряна про «блискавичну війну», обстоювали плян повної моторизації німецької армії, — інші ж, поміркованіші, домагалися тільки часткової моторизації. За останнім промовляли аргументи, що німецька індустрія не в стані задовольнити вимогу повної моторизації армії. Зрештою ж, твердили вони, піхота й надалі повинна залишитись ядром армії і головним носієм боїв, ба й навіть, кінь, за нестачею пального для моторів, повинен бути взятий до уваги, як засіб транспорту. Врешті вирішено, що піхота, як і раніш, повинна перейняти на себе тягар бойових операцій, при чому число моторизованих частин повинно б бути обмежене, а їх ролія допоміжна. Моторизованим частинам мала б припасти ролія колишніх великих кінних з'єднань. Аналогічно до давніших тактичних концепцій, піхоті припадало б завдання проламувати фронт, а легкі механічні частини, на лад кінноти, мали б відважним маневром продіставатись у вороже заплілі й там атакувати тил ворога. То ж звідси «Вермахт» у початковій фазі свого існування розпоряджав швидкими тактичними одиницями (панцирні автомобілі) без пробойового характеру, ролія яких обмежувалась до швидкого маневру. Частини ці зформовано із розв'язаної кінноти «Райхсвері», яка вже й передше вправлялась у тактиці рухомих й швидких боїв.

Опісля, коли досвід еспанської громадянської війни показав, що такі швидкі панцирні автомобілі в моторизованих частинах це надто слаба

зброю, приступлено до продукування важчих танків. На початку 2-ої сві-

1. Панцирний бойовий віз (Пц Кв) I
2. Панцирний бойовий віз (Пц Кв) II
3. Панцирний бойовий віз (Пц Кв) III
4. Панцирний бойовий віз (Пц Кв) IV

Крім того мали вони ще різні типи легких (4,7 т із 3 особами залоги, 8 мм опанциренням, та гарматкою 2 см + 1 клм, як озброєнням), середніх 6 т із 4 особами залоги, 15 мм опанциренням та 2 см гарматкою й 1 клм) і важчих (8 т із 4 особами залоги, 18 мм опанциренням, 2 см гарматкою й 1 клм) панцирних автомобілів — на 4-ох, 6-ох і 8-ох колесах, возів зв'язаних із битими шляхами і непридатних до їзди в терені. Підвіззя танків типів II, III й IV використовувалося ще для вмонтування на них т. зв. штурмових гармат, важких гавиць (15 см) і протитанкових гармат. У склад німецької панцирної дивізії входили:

1 панцирна бригада (два полки із 200-220 танками),

1 бригада мотопіхоти (1 моторизований полк піхоти й 1 батальйон мотоциклістів),

1 полк моторизованої артилерії,

1 моторизований розвідувальний батальйон,

1 ескадрон легунської розвідки,

1 моторизований дивізіон протитанкової оборони,

1 моторизований дивізіон зенітної (протилетунської) артилерії,

1 моторизований батальйон піонірів, моторизована колона постачання.

Під час німецько-польської кампанії (1939) теорія про блискавичну війну вповні знайшла своє практичне застосування. Консервативні уми старих польських генералів з 1-ої світової війни ніяк не хотіли зрозуміти прогресу техніки й застосованої до нього нової тактики. Поляк любив свого коня й не хотів ніяк погодитися із думкою, що коня слід би заступити мотором. Польща мала, щоправда, кілька-надцять сотень розвідувальних панцирних возів та декілька сотень легких танків (англійських і французьких зразків), але всі вони були розділені по різних військових з'єднаннях і їх не вдалося зібрати разом, щоб протиставити їх масам німецьких танкових і змоторизованих з'єднань. Під німецькими блискавичними ударами польські командувачі так далеко потратили голови, що проти панцирних возів посилали кінноту з шаблями (!).

На підставі досвіду з польської кампанії німецьке командування вирішило, що планування й ведення операцій повинно зосередитися довкруги швидких змоторизованих частин, а не, як раніш прийнято, довкруги піхоти. В тому напрямі й переорганізовано німецькі збройні сили перед їх операціями в Франції. Подібно як у Польщі, старі рутиновані французькі генерали, воюючи 1-ої світової війни, погубили Францію. Хоч теорія блискавичної війни Франції не була чужою, бо ж вона мала в особі ген. Де Голя визначного представника, проте Франція, втомлена затьожною 1-ою світовою війною, тепер готовилася виключно до оборони. Уважаючи лінію Мажіно достатнім забором перед можливою німецькою агресією, французький генеральний штаб не старався навіть зревідувати своїх по-

тової війни німці розпоряджалися такими танками власної конструкції:

вага, товщ. опц., осіб/зал., озброєння:					
5 т	2	2 см	гарм.	1 клм.	
10 т	35 мм	3	2 см	гарм.	+ 1 клм.
22 т	70 мм	5	5 або 7,5 см	+ 1 клм.	
23 т	50 мм	5	7,5 см	гарм.	+ 1 клм.

глядів, чи то змінити свою застарілу тактику після успішного показу нового німецького стилю воювання у Польщі. Франція не подбала про організацію більших танкових з'єднань. Французькі танки були розпорошені, поприділювані переважно окремим піхотним дивізіям для скріплення їх оборонної акції. Німці ж, розпочавши в 1940 р. кампанію проти Франції, залили свою піхоту в'язати велику частину французьких сил на лінії Мажіно, блискавичним же ударом своїх моторизованих і танкових дивізіях обійшли французькі укріплення, й опанували запілля. Франція була змушена скапітулювати. Свої успіхи у французькій кампанії завдячували німці ще таким сприятливим для них обставинам: поле дії було обмежене; море й гори замикали французьким силам шлях відвороту; прекрасно розбудована мережа французьких шляхів давала змогу масі німецьких змоторизованих і панцирних з'єднань швидко порушуватися в усіх напрямках. З цієї французької кампанії німецьке командування здобуло таку науку:

а) Головна зброя панцирних частин це танк, а не, як це досі приймає, швидкий панцирний автомобіль. Танк це зброя пробойова. Для використання цієї його властивості потрібно танки сполучувати у великі з'єднання.

б) Танки мусять втримувати тісний зв'язок із моторизованою піхотою, бо аж тоді зможуть успішно оперувати в усіх фазах своїх боїв. Моторизована піхота, це стрілецькі частини в опанцирених возах на гусеницях.

в) Панцирні армії з модерним вивінованням та висококваліфікованим персоналом можуть вести незалежні операції й вирішувати бої, а то й війни.

г) Піхота втратила своє передове значення; вона, якщо моторизована, відіграє тільки допоміжну роль, а в дальшому служить для окуповання зайнятих теренів.

Готовлячись до східної кампанії проти СССР, німці збільшили в першу чергу число своїх панцирних дивізій. Сталось це коштом поменшення сили вогню вже наявних панцирних дивізій, а то в такий спосіб, що панцирні бригади в них замінені на полки з трьома батальйонами та загальним числом танків у полку — 180 штук. Засліплені своїми успіхами німці недоцінювали сили свого противника при одночасному перецінованні власних сил. Брак реалістичної оцінки противника, його прикмет і хиб, як теж власних можливостей, привів до програної східної кампанії, а вслід за тим і до капітуляції Німеччини.

До 1939 р. советська панцирна зброя була зорганізована в окремі панцирні сотні укріплених районів, що були підпорядковані окремим прикордонним батальйонам для ведення протинаступів на відтинку оборони батальйону в випадку прориву панцирних частин ворога. В рр. 1939-40 ці сотні

розв'язано і включено в склад панцирних батальйонів піхотних дивізій і окремих панцирних бригад. Слідуючи за розвитком воєнних подій на Заході, командування ЧА у висліді того вивело в 1940 р. панцирні батальйони із складу піхотних дивізій і використало їх для формування мотомеханічних (панцирних) корпусів. Для формування тих корпусів перейнято теж частину окремих панцирних бригад і деякі корпуси панцирної зброї, що становили резерву воєнних округів і головного командування Червоної Армії. В склад такого мотомеханічного корпусу входило 5-6 панцирних бригад.

На початку війни німці блискавичними ударами розгромили панцирні корпуси західних воєнних округів СССР. Несподіваність удару, його сила й неохота у бійців ЧА захищати большевицький режим вирішили про початкові успіхи німців. З часом, коли через свою політику, німці втратили симпатії в населення, темпи просування переможних німецьких армій меншали, бо натрапляли на дедалі сильніший советський спротив. Пропорційно до велетенських просторів СССР німецькі панцирні формації виявилися малими й нечисленними. Вони не могли оперувати самостійно. Їхні темпи були узалежнені від швидкості пішої піхоти. А їй, втомленій довгими маршами, потрібні були передишки. Саме ці моменти й використовував противник, щоб укріпитися на нових становищах, а що знову ж змушувало німців витрачати сили й матеріал для нових проривів. За нестачею отже належної кількості моторизованих стрілецьких частин і їх резерв німці не могли продовжувати безперервно й тягло наступ своїх панцирних дивізій і армій. І так німцям послідовно виховувалась ініціатива з рук. До того ще кепський стан шляхів, труднощі з постачанням, дощовий період осені 1941 р. й гостра зима 1941/2, це ті труднощі, що не були належно враховані в німецькому плануванні й на які німці не були приготовлені. В 1942 р. німці спромоглися на офензиву вже лиш на одному відтинку в напрямі джерел кавказької нафти. При тому вони вже не мали сили й розмаху до створювання «кітлів», щоб оточувати й знищувати ворога; вони лиш гнали його перед собою, здобуваючи, правда, велику територію, алеж не намічену ціль і перемогу. Що більше, одна з-поміж німецьких армій (6-та) попала при тих операціях в оточення під Сталінградом, з якого, не зважаючи на всі зусилля ззовні й із середини, вже не вийшла. Впродовж 1942 р. з уваги на великі втрати в матеріалі і з уваги на неспроможність німецької індустрії заповнити ті прогалини новим матеріалом, німці перейшли до формування панцирно-гренадирських дивізій, що мали замінити моторизовані й частково панцирні формації. Панцирно-гренадирська дивізія мала в своєму розпорядженні 1 батальйон танків (60 штук) і протитанкову батарею з гарматами на самохідних гусеничних лфетах. Це вже була лише «імпровізація» танкової дивізії — з уваги на нестачу матеріалу. Німецька індустрія спромоглась тоді на випуск важкого танку, бо дотеперішні легкі й середні танки (I-IV) враз із використовувани-

Інж. Юрій Крохмалюк (Аргентина)
хор. 1 УД

У збаражі

Вістка про створення поліційних полків, а не суцільної дивізії фронтового характеру, занепокоїла відповідальну за Дивізію Військову Управу. Це був час, коли кінчався вишкіл різних частин Дивізії в багатьох віддалених від себе центрах, розкинених по цілій Європі. Деякі відділи переїхали вже були у прифронтові смуги із завданням поборювати большевицьких партизан.

Про задум німців зробити з Дивізії поліційний полк Військова Управа довідалася випадково з листа, що його помилково передано до Військової Управи, а не до однієї з німецьких команд. Інтервенція ВУ викликала констернацію; полк. В., що був зв'язковим поміж німецькою владою й ВУ, замнявся і врешті заявив, мовляв, це якась помилка. Скликано засідання ВУ і там рішено справу перевірити. В тому ж часі наспів лист від сот. Дмитра Палієва, з якого виходило, що поліційні полки це таки факт і проти цього слід повести всіми силами боротьбу. Одним із важливих питань, що його ставив сот. Паліїв, була справа вислання старшин ВУ до Дивізії; там вони могли б успішно протидіяти таким затіям. Сам він не міг полагатися всіх справ особисто, а авторитет ВУ, чи то старшин ВУ в Дивізії був би дуже помічний. Та заки це питання поладнано, вирішено вислати деяких членів ВУ до окремих частин, що стояли ще в вишкільних центрах, або вже такі в боях із партизанами. На мене припала поїздка до півден-

ної Франції, а згодом друга в околиці Збаража

В часі відвідин наших вояків на збаражському відтинку взимку 1944 року виявилось, що тут крім наших стрільців по селах не було ніякого війська. 20 кілометрів на схід від міста стояла група — бл. 70 людей, декілька кілометрів на північ — одна чота, а 40 кілометрів на північний захід розміщено по селах ще дві чоти. Це й було все. Регулярний большевицький фронт стояв у віддалі яких 40-60 км. від Збаража. Не дивно отже, що один стрічний німецький «ляндзер», з фаху доцент університету, сказав мені у зв'язку з таким фронтом: «Найбільший люксус, на який може собі дозволити держава, це глупота!»

Повертаючися з сіл, де були розташовані наші вояки, я приїхав в полудне до Збаража і зайшов до уповноваженого ВУ, дир. К., а опісля до штабу куреня, що приміщувався в манастирі. Штаб складався з одних німців (як воно було в початках організації поліційних полків), що не знали ні слова по-українськи; їхні мовні знання обмежувалися власне до кількох слів: «водка», «паненка» із репертуару т. зв. «мілітерслявіш». Одиноким українцем поміж ними був д-р Ляшевич (опісля загинув), що перебував увесь час самотньо і не мав із німцями жодного зв'язку. У розмові із старшинами штабу я відчув, що вони почувать себе непевно серед наших людей. Вони не розуміли вояків, а ті знову вдавали (для святого спокою!), що не розуміють по-німецьки і бойові дії проводили не на підставі наказів, а згідно із відомостями, що їх отримували від частин УПА. Штабові старшини куреня бачили успіх бойових дій, алеж їх лякали явні розмови й зустрічі із озброєними упівцями. Зрештою ж вони боялися залишитися сам-на-сам із нашими стрільцями; були це гіркі наслідки їхньої поведінки під час вишколу.

Я мав ще відвідати чоти, що стояли на схід від Збаража. Потрібні інформації я повинен був дістати в штабі, алеж на мій запит у цій справі я отримав відповідь, що штаб не має, на жаль, сьогодні жадної сполуки з ними і мені запропоновано почекати до завтра.

Я вийшов в місто. У міжчасі вулиці заповнилися автами штабу корпусу, що в переїзді залишався в місті на ніч. Заки підшукано квартири, чимало старшин і вояків виставили нагоду оглянути якийсь фільм так, що мені до кіна вже годі було дістатися. Залишалось переночувати в дир. К., або від'їхати, не відвідавши вояків на схід від Збаража.

Отак роздумуючи, що мені робити, враз почув я далекий постріл. Але в місті усе було спокійно: німецькі вояки походили вулицями, оглядали виставові вітрини крамниць і не проявляли ні трохи занепокоєння, хоч стрілянина дедалі зростала й наближувалась до міста. Вони, мабуть, подібно як і я, міркували, що то йде бій із якоюсь большевицькою парти-

занською групою в околиці міста. Але враз — дес із подальших перевулків міста долетів грохот гусениць танків, а далі й машинові постріли. Вояки на вулиці заметушилися. Ще хвилина і з-поза рогу вулиці виїхали — большевицькі танки, позначені червоними зірками.

Стало ясно, що перед містом фронту вже немає і большевицький танковий клин без спротиву вдерся в місто. Тепер стала зрозумілою оця непевна атмосфера в штабі куреня і брак зв'язку із чотами, що стояли на схід від міста.

Мені, тоді цивільній людині, залишалося хіба тільки вирватися з міста, і то на залізничну станцію, до якої було, може, з півтора кілометра дороги. Бічними вуличками й городами я пробився туди. Надходив вечір, налягала мряка, то ж і не було видно далеко. Будинки станції бовваніли в тумані, коли я — вже повільним кроком — наближався туди. Враз у мою сторону посипалися рушничні постріли. Як згодом виявилось, стріляли німецькі залізничники, що саме прибули поїздом до Збаража і залишилися на станції, після того, як із міста почули стрілянину. Особовий поїзд, що мав їхати до Тернополя, не відходив. Подорожні не знали, що ім із собою почати й одні верталися до міста, інші ж очікували, що буде. Десь через годину від сторони Шепетівки надїхав панцирний поїзд; на ньому було з пів сотні наших вояків. Всі були в зимових охоронних одягах. З собою мали кількох убитих.

Не маючи ніякого наказу, сотня просунулася розстрільною в сторону міста, але незабаром повернула назад. Згідно з наказом приїхала вона панцирним поїздом до Збаража і тут мала дістати дальші доручення. Але їх не було, сполуку з Тернополем перервано і так стояли бездільно і панцирний поїзд, і особовий, і муніційний, що в міжчасі преспокійно заїхав на станцію. А тимчасом з міста доходив безугавний грюкіт большевицьких танків, що без стриму їхали по шосе на Тернопіль, залишаючи за собою і залізничну станцію і шлях на захід.

Пізно ввечері наладнано сполуку з Тернополем і першим рушив особовий і згодом муніційний поїзд. Вночі годі було додивлятися, куди казали сідати. З гуртом цивільних і вояків дістався я на відкриту вантажну «льору». Після деяких пригод, затримок, обстріл, тощо ми доїхали до Тернополя, не знаючи, хто нас там прийме: німці, чи большевики. Цим разом однак большевиків було затримано перед містом і станція була своєю.

Панцирний поїзд ішов за нами і, як виходило із воєнних звідомлень, брав участь у боях. Не згадувано лише, що його залозу становила сотня УД. Вона й брала участь у боях у Тернополі. До Дивізії прорвалися, опісля два стрільці з тієї сотні трохи пізніше прийшли ще два, поранені. Як вийшов з тих боїв цілий курінь, про те міг би розказати хіба хто із учасників цих боїв.

Про всі такі й подібні події Військова Управа довідувалася тільки принагідно від стрільців, що випадково

ми німцями здобутими чеськими та французькими танками показались після переходу до оборони — недостатніми. Весною 1943 р. появився новий важкий танк «Пантера», що його скоро замінено упіпшеним типом під назвою («Пц Кв VI») «Тигр». Це був 56 тонновий танк із залогою з 5 осіб, товщиною опанцирення в 102 мм, озброєний довгоцірковою гарматою калібру 8,8 см. та двома кулеметами. Ці нові танки, що безумовно перевищали советський «Т. 34», зорганізовано в окремі батальйони, як резерву піхотних корпусів і армій. Вони однак скоро зуживались, бо дуже часто приходилося їх перекидати з одного zagrożеного відтинку на другий. При загальному відвороті, що на Сході почався 1943 р., ролі німецьких панцирних формацій зменшилась до ролі тактичних з'єднань. Зате советські панцирні формації виросли в тому часі з тактичних до стратегічних, переходячи до перейнятого від німців способу операцій в рамках панцирних корпусів, а то й армій. На західному фронті після альянтського десанту німецькі панцирні формації з уваги на велику перевагу альянтської танкової зброї, обмежувались виключно до операцій тактичного характеру. Мораль і бойова готовість та вартість німецького вояка на західному фронті при відвороті були на багато менші, ніж у того ж вояка на східному фронті.

Ярослав Бенцаль (Німеччина)
хор. 1 УД

Піонірська служба

Щоб краще зрозуміти значення піонірської служби в рамках дивізії треба в першу чергу познайомитися із структуральним положенням тієї служби у тих же рамках. Ясно, що в кожній армії в цілому існують особливі піонірські відділи, що не входять в рамки окресленого військового з'єднання, як от дивізії, а мають особливі, закреслені в більшому масштабі завдання. Сюди належать усякого роду залізничодорожні піоніри, спеціальні відділи для будови залізничних бункерів, доріг, тощо. Всі ці окремі відділи однак оперують звичайно в дальшому запіллі і на довшу мету, тоді як ті піонірські частини, що про них хочемо розповісти, входять в організаційний склад бойової армії й оперують в першій лінії фронту, або безпосередньо з цією лінією пов'язані.

Організація бойових з'єднань армії, почавши вже від дивізії вгору, є в різних народів, чи то держав, різна. Навіть їхня бойова сила, себто чисельність та озброєння тих з'єднань буває різна так, що напр. під однією дивізією одні розуміють 10 000, інші 20 000 люда. Та й типи таких дивізій в одній армії бувають різні (танкова, піхотна, змоторизована, кавалерійська, артилерійська зенітна, тощо).

З тих то причин і місце піонірської частини в поодиноких типах дивізії буває теж різне. До 2-ї світової війни й на її початку німецька піхотна, чи змоторизована дивізія не розпоряджала окремою піонірською частиною, що підлягала б безпосередньо її командуванню, хоча в вишкільній стадії воно вишколювало окрему піонірську частину в силі одного куреня. Після вишколу розділювало цей курінь на всі три піхотні полки дивізії, з-поміж яких кожен отримував одну сотню. Згодом перерганізовано склад дивізії, при чому залишено піонірський курінь дивізійному командуванню; додатково ж вишколювало враз із згаданим куренем ще т. зв. четверту сотню, з якої приділявано кожному піхотному полкові дивізії одну чоту т. зв. піхотних піонірів. Крім того поодинокі піонірські частини різнялися поміж собою ще теж і тому, що діяють у різних типах дивізій. З тих таки причин інакше вишколюються піоніри танкової дивізії, інакше піхотної змоторизованої, і ще інакше піхотної запряжної. Ясно однак, що всі ті роди піонірів вишколюються на тих самих засадах піонірської служби тільки з засадничим підкресленням особливих, з уваги на своє майбутнє призначення, елементів.

Тут зараз же насувається питання: які ж саме завдання мають загалом

піонірські частини у дивізії? Нелегко воно зразу відповісти на це питання. Найперше хочемо обмежитися тільки до т. зв. піхотних піонірів, розуміючи при тому піонірський курінь у складі піхотної дивізії без уваги на те, чи буде вона змоторизованою чи запряжною. Чисельність такого піонірського курення це в загальному три сотні, до яких доходить іще т. зв. штабна сотня, як і в кожному іншому самостійному курені, чи дивізіоні. До засадничих завдань такої піонірської частини належить отже: 1) будова мостів, 2) замінування й висаджування найрізноманітнішого роду військового та цивільних об'єктів, 3) будова польових укріплень чи становищ, 4) будова шляхів і їх направа, головне в багнистих і важкодоступних теренах, 5) будова шляхових перешкод, 6) особливі завдання із піонірською зброєю в руках (йдеться тут про т. зв. штурмово-піонірські відділи).

Само собою, кожен піонір мусить завжди пройти й піхотний вишкіл та знати й піхотну зброю. Зайво, мабуть, додавати, що цілий піонірський курінь озброєний так же, як і кожен інший піхотний — з угляденням важкої зброї.

На тлі цих загальникових заміток про піонірів і їх службу хочемо, правда, за недостаткою докладних даних, теж загальноково, розглянути особливості Піонірського куреня в 1-ій УД. Характеризуючи його в загальному треба сказати, що його призначення, передбачуване вищим німецьким командуванням, було більш стрілецько-піхотної натури, ніж чисто піонірської. Це давалося помічати в продовженні всього його піонірського вишколу в рамках Дивізії та в самому вивінованні. Колишні піоніри 1 УД найкраще ще знають, яка була різниця поміж їх вишколом по німецьких вишкільних частинах

та вишколом рядового вояцтва Піонірського куреня в самій 1-ій УД. В останньому випадку він ішов під кутом при звичаювання до піхотної служби, і з куди меншим спрямуванням уваги на піонірську. Те саме стосується й піонірського спорядження куреня. Важко сьогодні з пам'яті відреконструювати подрібно всі ті конкретні дані, щоб таким чином як докладніше встановити різницю поміж нашим куренем та такими ж по інших дивізіях. І так наш П. курінь не мав своєї «мостової колони» («Брюккенколонне»), складеної хоча б із складаних готових піхотинських кладок, що їх передбачувала відповідна німецька схема для піонірського куреня. Якщо мова про будову мостів загалом, то наш курінь був зданий виключно на пилки, сокири й працю рук вояцтва. При тому треба пам'ятати, що німецька армія в 2-ій світовій війні розпоряджала трьома типами «мостів», знаних під назвою «брюккенгеретів» а саме: 1) «Брюккенгерет Б» — для піхотних дивізій звичайно моторизованих; він сам приміщувався на змоторизованих возах, хоча міг був бути транспортований і на звичайних запряжних, 2) «Брюккенгерет К», важчий від попереднього; його зрештою можна було комбінувати з попереднім, 3) «Брюккенгерет І» для переправи 60- і більше-тоннових танків. Звичайні піхотні запряжні дивізії розпоряджали легкими «мостовими колонами» («Брюккенколонне»), вивінованими у складані піхотинські кладки, пригожі не лише для переправи піших, але й для переїзду возів мотоциклів, тощо. Саме такої передбаченої для інших запряжних піхотних дивізій «легкої мостової колони» 1-ій УД вже не приділено.

Варт було б згадати ще про спеціальну піонірську зброю й її використання в нашій Дивізії. Йдеться тут про вогнемет (Фляммверфер). Піонірський курінь під Бродами був ними вивінований; нам не відомо ближче, чи й наскільки він застосовувався у боях. У новозформованій Диві-

Дивізійні піоніри на вправах будують міст у Нойгаммері на р. Квайс

побували у Львові. Цілости ж справ вона не мала змоги ні контролювати, ні охопити так, що справа переходу членів ВУ до Дивізії стала гостро актуальною. Це відчували всі. На остаточній нараді ВУ з сот. Д. Палієвим згодилися до Дивізії члени ВУ: д-р Макарушка й автор цих рядків.

Володимир Гоцький (Анлія)
ст. дес. 1 УД

Останні дні війни в Запасному полку 1 УД

Стан та розміщення Запасного полка

Великодні свята 1945 р. застали нас на новому місці розташування під Клягенфуртом. Штаб Куреня примістився в Графенштайні над Гурком, а поодинокі сотні були розташовані в Графенштайні, Трудендорфі та Обер-Мігер. Стан Запасного куреня був доволі чисельний, бо назбиралося багато чоужонаціональних новобранців та нездатних до військової служби виздоровців, яких не було вже змоги відсилати куди слід. Крім «Штамм» — сотні (понад 200 людей, серед яких 120 постійного персоналу) та Виздоровної сотні в силі понад 400 люда, при Запасному Курені зформовано ще новий Робітничий Курінь із нездатних до служби стрільців, чоужонаціональних та невишколених новобранців в силі около 700 осіб. Курінь цей мав відійти на фронт будувати укріплення. Та не стало вже часу і його приділено до Запасного Полка, як окрему одиницю.

При штабі 14-го Вишкільно-запасного Полка, яким командував полк. Маркс (німець), перебував тоді штаб генерала Шандрука, що вичікував стягнення нашої Дивізії з фронту, щоб її цілковито перебрати від німців. При штабі Запасного Куреня, що був під командою полк. Губера (німця із Хорватії), перебувало тоді около 10 українських старшин, нездібних до фронтової служби «бо не покінчили німецької старшинської школи». Прийшли вони до Дивізії враз із т. зв. Волинським (холмським) легионом ще в початках квітня ц. р. Вони мали бути звільнені до хати, та тепер саме отворили старшинський склад для новозформованого Робітничого Куреня (між ними були сот-

ники Гончаренко, Кошук, Гуня, Лукашук, Ярмелюк, поручники Попівський, Личманенко, Литвин, хорунжі Столярчук, Бернад та інші). При штабі перебували теж пполк. Сосідко та хор. Горинь, а з німців пор. Кубік, як господарські старшини, та лікар д-р Стефанюк.

Командиром Виздоровної сотні ще від осені був пор. Тищенко, а йому помагали пор. Лиско та хор. Бассараб.

У «Штамм» — сотні командував хор. Еле (німець), а поодинокі чоти вели хор. Хухра (чота «б. к. ф.»), Олесницький (чота «а. ф.», до якої входили також всі чоужонаціональні.) При кінці квітня приділено до «Штамм»-согні хор. Федюка, що сповняв функції заступника командира сотні.

Настрій у нас був якийсь невиразний. Хоч раділи всі, що нацистська Німеччина конає, та марииво Сходу грозило не лише нашій Дивізії, — там на фронті над Муром — але і безпосередньо нам у виді тітівських загонів, що пробірались до Каринтії із-за Драви. Наші вишкільні курені вже від кількох днів стояли у постійних сутичках з ними.

Місцеве словінське населення не навиділо німців, а нас якось «терпіло». То ж хоч і ворожі загани були зовсім близько (віддаль від Драви виносила ледви 2 км), ми якось не відчували жодного страху. Ми знали від місцевого населення про всі рухи партизан, та про просування англійських військ, що в той час зайшли вже аж під Філлях. Радієвих вісток ми не мали, бо в Обер-Мігер не було електричного струму.

Ми весь час сподівались та ждали,

коли ген. Шандрук перебере врешті нашу Дивізію. Ми бачили, що німці з нехиттю ставляться до його заряджень, що прямували до українізації Запасного Полка. Вони таки явно саботували, та в свою чергу розкрадали на очах майно Запасного Полка. П'ятики, відсилання харчових пачок додому із наших магазинів, в той час, коли стрілецьтво дослівно годувало, відбувались на очах всіх. Вони постійно відбували якісь наради, до чогось приготувлялись.

Вістку про смерть «фюрера Німеччини» прийняли ми як заповідь скорої капітуляції. Заяву Деніца про капітуляцію принесли до нас вістові 6. 5. 45., та ми ще не зовсім вірили. Виглядало що німці капітулюють лиш на західному фронті, натомість на східному продовжуватимуть воєнні дії. Врешті прийшло підтвердження. Нам стало ясно, що війні кінець і нам треба, згідно з умовою, що її мав заключити Український Національний Комітет з альянтським командуванням, чим скоріш добитись на збірний пункт для всіх українських військових формації під альянтською окупацією. Ми мали надію, що нас лиш переформують та вживуть знов на східному фронті, бо у конфлікт вірили беззастережно, знаючи докладно загарбницькі пляни східного «союзника». Тому теж наказ пакуватись, що прийшов до нас одночасно з вісткою, що Німеччина мусить капітулювати також і на Сході, та що англійські танки стоять уже безпосередньо перед Клягенфуртом (12 км від нас), вважали ми нормальним бігом подій. Бентижило нас лиш те, що жодні директиви із штабу ген. Шандрука не надходили. Наші німці далі залишалися при нас, а їхня поведінка приводила до частих конфліктів із стрілецьвом, що вже мало досить їхньої господарки та брутальности. Грозило цілковите здеморалізування частини, тому треба було шукати негайно якихсь засобів рятунку. Серед стрільців, що працювали у різних установах «Штамм»-сотні, а які були докладно поінформовані про стан речей, виринула думка зв'язатись безпосередньо із штабом ген. Шандрука, а над німцями розтягнути нагляд. Та вже тоді як серед старшин-українців, так і серед стрілецьтва, думки були поділені. Одні вважали, що нам треба зберегти цілість, та йти на об'єднання з іншими українськими частинами. Другі ж, панічно боячись таборів чи можливости попасти в мундурі у руки большевикам, обстоювали думку, що нам треба пробувати одинцем пробиватись до своїх рідних чи знайомих у західній Німеччині, чи Австрії.

Зв'язок із штабом ген. Шандрука ми наві'язали за допомогою людей, що працювали в штабі Куреня. Та жодних директив і далі не було. Дізнались ми тільки, що ген. Шандрук виїхав на фронт до Дивізії, щоб її стягнути врешті та передати полк. Краатові. Командування 14 Запасним Полком мав перебрати сотн. Татарський.

зії, як мені відомо, вогнеметів уже не було.

Треба знати, що німецька армія знала два роди вогнеметів: т. зв. важкі й легкі. Важкі застосовувались звичайно вбудованими в укріплення, чи то просто вкопаними в землю. Легкі ж вогнемети були достосовані для переносування їх піонерами на плечах. Поємність оливи у важких вогнеметів була куди більша (отже можна було вистрілювати з них більше вогневих струмків) і так само їх засяг був куди більший.

Піонерський курінь нашої Дивізії мав тільки легкі вогнемети. Роля вогнеметних відділів зокрема велика при здобуванні ворожих укріплень (бункерів) та в боротьбі в місті.

Зрештою ж перипетії Піонерського куреня 1-ої УД дуже подібні до шляху інших частин Дивізії. Зараз після закінченого основного рекрутського вишколу в Гайделягрі виділено відділ, силою ок. 60 чоловік, для підстаршинського піонерського вишколу й переведено його з початком листопада 1943 р. до Піковіц, біля Праги. Тут він застав уже учасників покінченого курсу-перевихколу кол. українських старшин і підстаршин-піонірів з інших армій, що мали й увій-

ти в склад майбутнього піонерського куреня Дивізії. Дехто з-поміж них залишився вишкільником на нашому ж курсі, решта переїхала до Гайделягрю. Наш курс тривав до березня 1944 року, коли всі ми переїхали до Нойгаммеру, де почато формувати 1 УД. Тут проведено ще один підстаршинський піонерський курс, на якому використовувано нас уже, як вишкільників. Після деякого часу виділено знову бл. 15 чоловік на старшинську школу до Градішка, біля Праги.

З-під Бродів Піонерський курінь повернувся більш ніж здесятованим: із 700 люда до Нойгаммеру повернулось всього 35. Зараз почалось поновне формування куреня, вже з-поміж куди гірше вишколених рекрутів. Зформований курінь відправлено на вишкіл знову до Піковіц, для спеціального піонерського вишколу. Залишки ж давнього куреня — учасників боїв під Бродами вислано ж ще з Нойгаммеру у складі «Бойової групи «Вільднер» на Словаччину. З Піковіц цей новозформований курінь після короткого перевихколу переведено на Словаччину, і тут він у дальшому ділив долю інших частин 1-ої УД.

Курінь мав перебрати пор. Барницький, а нашу «Штамм»-сотню хор. Федюк, чи хтось інший з-поміж українських старшин.

Серед таких настроїв переїхали ми (сама лише «Штамм»-сотня) ближче Клягенфурту, до місцевості, положеної при шосі Клягенфурт-Грац-Гутгоф. Всі інші частини залишилися на своїх місцях. По дорозі стрічали ми сотні цивільних, що пішки та вербами вертались зі сіл, де крились перед бомбами. Коли один наш німець зачепив гурт дівчат поздоровленням «Гайль Гітлер», то одна з них визирілась на нього: «Ніхтс мер Гайль Гітлер! Гір іст Естерайх!»

У Гутгофі включили ми зразу нашого «Філіпса» і одним із перших комунікатів був заклик до німецьких частин на східньому фронті негайно заперестати бойові дії. Це говорив Мюнхен. А потім зловили ми заклик до німецьких робітників, щоб не товпились по шосах, а голосились до збірних пунктів, де найдуть приміщення та отримають харчі, поки їх не відішлють на батьківщину. Ця вістка збентежила деякого, бо багато стрільців зрозуміло її так, що англійці, згідно із умовою, відсилатимуть всіх ненімців на їх батьківщину, та що така сама доля стріле й нас. То ж таки зараз почали одинцем вивтікувати. Наші німці розгубилися серед суперечних вісток. Вони кинулись розграблювати магазини, та тягли за собою ще й наших хлопців.

Перша зустріч з англійцями

Хор. Федюк старається зберегти дисципліну та порядок. Це йому прихотилося тим важче, що німці в останній день роздали ще стрільцям «маркетендерварен», поміж якими була й горілка.

Вечором приїхав до нас якийсь англійський старшина розпитував, хто ми, скільки нас та обіцяв на другий день привести якісь інструкції. Того ж самого дня (9.5.45) прибув до нас теж перший відпоручник від штабу ген. Шандрука, полк. Сосідко. На загальному зібранні стрілецьтва у ширшій промові підкреслив він вагу холонокровності та дисципліни у такій переломовій та непевній хвилині. Хоч для німців війна вже покінчилась, то ми мусимо ще виждати в повній готовості, бо на нас чигають ще десятки небезпек. Далі подав він нам до відома, що ген. Шандрук нав'язав уже зв'язок із англійським командуванням у Клягенфурті, яке запевнило збереження нашої формації в цілості. Подав теж до відома, що Дивізія почала вже відтягатись з фронту та йде на злуку з нами. За два-три дні повинна бути тут. Ці прості, короткі вояцькі слова вплили в наші серця надією та кращі сподівання на майбутнє.

Під впливом тих вісток якось і сон не брався. Тому теж прихід вистового із штабу десь після півночі застав нас усіх ще на ногах. Однак наказ, щоб негайно вирушати забезпеченим маршем в напрямі Фелькермаркт-Грац, збентежив нас. Це дало притоку всяким непевним типам поширити думку, що німці, діючи наперекір зарядження ген. Шандрука, висилають нас в руки большевикам. Постала своєрідна паніка так, що із самої «Штамм»-сотні зникло невідомо куди

більше ніж 30 осіб. Деяких з них пізніше стрінули ми у Клягенфурті.

В 1-ій год. ночі ми виїхали спішно, залишаючи на місці багато із приватних речей та навіть архівальні матеріали. Вони мали бути завантажені на вантажну автомашину, яка однак не прибула.

Дорогою на Грац

Тихо, без гамору просуваємось ліском, де ще недавно було повно німецьких магазинів погінного матеріалу та автопарки. Зараз там пустка, бовваніють лише порожні бляшані банки. У Трудендорфі, де квартирувала Виздоровна сотня, теж уже пусто. За нами чути ще торохтіння якихось возів на польовій дорозі. Це, мабуть, вози курінного обозу. Між стрілецьтвом ходить чутка, що нас оточують тітовці, тому мусимо відступати чим скоріш на схід, на зустріч нашої Дивізії. Наша чота «к.ф.», що була озброєна, як теж чота «б.к.ф.», пішли попереду нас, як охорона штабу Куреня. Нас — «Штамм»-сотенні установи мала охороняти «айнзац-чота» в силі 35 людей з одним «максимом». Та більшість стрільців саме із цієї чоти вчором розбіглась невідомо куди так що з нами залишилось всього 12 стрільців з чотовим дес. Дудинським. Всі усвідомили собі, що кожної хвилини можуть на нас наскочити тітовці. Нікому з нас не хотілось саме тепер попадати ім у руки. Тому хлопці визбирують всяку зброю та муніцію, що валяється скрізь по ровах, полях чи опущених автомашинах, або навіть купують за папіроски на повертаючих із фронту німців.

Нашу групу веде хор. Сле. В групі цей є бл. 150 людей, 17 перевантажених клунками возів та одна кухня. При групі є з-поміж українських старшин — хор. Федюк та ще якісь два хорунжі, що прибули до нас в останніх днях.

На світанку рух на шосі збільшується; минають нас авта, вози та піші гуртки німецьких вояків, що здебільшого без зброї, вертаються додому. Всі дивуються, чому ми йдемо на схід, звідки вони тягнуть «нах Гавзе». А над Дравою весь час бахають гранати та цокотять кулемети. Невідомо, хто на кого стріляє. На горах десь біля Обермігера, де ми ще вчора справляли Великодні свята, — вистрілюють раз-у-раз світляні ракети.

Біля 9 год. вранці доїздимо до Фелькермаркту. Рух на шосі великий, — просто глота. Стоять та проїзять у всіх напрямках цілі колони автомашин. Стоїть якийсь козацький табір. Нам на зустріч виїздить командир 14. полка, полк. Маркс та дає наказ їхати далі в напрямі Юденбург — Зальцбург. Туди мала вже вирушити наша Дивізія просто з Грацу.

В'їздиво негайно в Фелькермаркт, що справляє на нас тривожно-святокове враження. Всі мешканці на вулицях, доми прикрашені австрійськими та каринтійськими прапорами, шосою проходять різні відділи воя-

ків без зброї. З лікарні виходять останні хворі, та, насили шкутильгаючи, прямують хто куди. В опоржених казармах та бараках бушує дівора та з радістю вишукує прерізні іграшки, як гранати, світляні патрони, тощо.

Зустріч з нашими вишкільними куренями

За Фелькермарктом на горі в якомусь саді стаємо спочивати та коней підкормити. До нас долучують інші частини Запасного Куреня, а далі поодинокі сотні вишкільних куренів, про долю, яких ходили різні тривожні вістки. Від останніх довідуємось, що 2. Вишкільний Курінь, який був розташований в околицях Міклянцгофу під Фелькермарктом, був заскочений партизанами. У бою були великі втрати вбитими, раненими та пропалими. Разом понад 120 люда. Хлопці якісь неохочені та вистрашені. Зараз таки під лісом вистрілюють всю скорострільную муніцію, зривають для розваги ручні гранати та «фавстпатрони», мовляв, щоб легше було йти. Штаби деяких частин палять свої канцелярії. Витворюється якась нервова, непевна атмосфера.

Прекрасна погода та передполуднева гаряч примушує стрільців пороздгатись. Багато йде купатись до поблизького потоку. Із Фелькермаркту надтягають ще різні мародери; несуть повні шапки яєць чи хліба.

Десь біля 12. год. над'їздить автом знов полк. Маркс і зараз таки постає якась метушня та рух. Чути крики: «Тікати, Тіто нападає!» Всі кинулися до возів. Кожен хапає зброю, наплечник та втікає. Вози товпляться, гублять поскидані спішно клунки. До десяти хвилин сад, де спочивало понад 3000 стрільців, пустіє зовсім. Лиш порозкидані шоломи, протигази та скриньки від муніції бовваніють серед буйних трав.

Шосою женуться вантажні автомашини, а з ними наввипередки — наші підводи. Ровами та полем попід ліс гурмами стрілецьтва. На поле виїздить якийсь віз із хлібом та сухарями. Роздає все те на право й на ліво, щоб легше було втікати. Якийсь старшина — німець, — женеться на запіненому коні, своїми вигуками та лайкою доливає ще оливи до вогню.

Та покількох кілометрах безладної втечі якось заспокоюється. Деяке заспокоєння вносить вид застави із кандидатів підстаршинського курсу, що з кількома кулеметами має прикривати наш відворот. Минаємо знов групу козаків. Нас переганяють у паніці авта та автобуси аж обвішані хорватами. Люди сидять не лиш на дахах, але теж на моторах, на болотниках, навіть на запасному колесі із-заду.

Несподівано якась затримка. Показується, що перед нами стрімка гора така, що авта треба витягати тягачами. До возів треба впрягати по дві а то й по три пари коней. До всього доброго долучається ще й дощ. Догонає нас якась частина Вермахту і один старшина розказує, що тітовці заняли Фелькермаркт, забрали з собою весь штаб нашого полка, всі магазини та пігнались далі за нами. По дорозі стрінули нашу заставу, яку роззброїли. З козаками звели бій, та ось-ось будуть тут. Мимоволі розгля-

даємось по сторонах, куди б то краще було чмхнути на випадок наступу.

По якомусь часі справді надходять деякі хлопці з підстаршинського курсу без зброї та годинників. Їх заскочили тітовці, переодягнуті у вермахтівців, на автах Червоного Хреста. Наказали відкинути зброю, яку забрали, «роззброїли» з годинників, а їх самих відпустили.

Пригода санітара Сірота

Нас дівнав знайомий санітар Сірота, якому трапилась така пригода: під час нашого відпочинку під Фелькермарктом він пішов був купатись. Коли вернувся, з-поміж людей не застав уже нікого. Порозкидані речі вказували на скорий відступ. Своїх речей не найшов, натомість найшов якийсь санітарний напличник. Взяв його та вийшов на дорогу, щоб прицепитись якоїсь автомашини так нас наздігнати. Кілька авт проїхало, та він якось не міг вцепитись. Врешті скочив на східці санітарного авта. Шофер розпитував його, з якої він частини, та куди прямує. При дорозі в лісі валялось повно напличників, накривав та іншого вояцького одягу. В одній хвилині авто затрималось. Яке ж було здивування бідного санітаря, коли побачив, що з авта вискакують хлопці та дівчата у напіввійськових одностроях з зірками, а над шоферською будкою стирчить дуло кулемета. Балакали вони поміж собою по-сербськи, по-німецьки та найбільш по-російськи. Відолаха санітар забув подякувати за прислугу і тихцем перейшов на другу сторону дороги та вхопився якоїсь другої автомашини й так нас наздігнав.

Французи домів, а серби з дому

Вже вечоріло, як ми виїхали на верхів'я промику Рідельпас. По дорозі минули ми цілу групу сербів — селян, що вибрали скитання на чужині, втікаючи з батьківщини, де поширив свою владу Тіто. Знову ж в одному «гасттаві», де висів триколірний французький прапор, зібралась група французів, очікуючи відтранспортування їх на батьківщину. І мимоволі прийшла думка, чи мир буде справді миром... Для всіх...?

Нас переганяють легкі англійські танки. Все це разом стає для нас чимсь незрозумілим. Поворот на батьківщину, — втеча з батьківщини. Англіїці пропускають зі зброєю, — тітовці роззброюють та грабують, ба навіть вбивають!

Темно вже було, як ми проїздили крізь Санкт-Андре, а пізніше Вольфсберг. Весь час переганяли нас автомашини та цілі колони возів. Це якась німецька частина відступала в повному порядку з-під Марбурга Темряву ночі прояснювали вибухи світляних ракет. Ось з двору спішно виїждять мадяри. Розказують, що кілька годин тому наскочили на них партизани, забрали зброю, коні. Зацілили ті, що квартирували по приватних хатах.

Без відпочинку далі

Хлопці вже ледве ногами тягнуть. Розходяться по хатах, або чіпляються проїжджих автомашин, кидаючи напличники, ба навіть плащі чи шапки. За Вольфсбергом стаємо і ми від-

почивати. Це ж дванадцята ніч. Вози залишаються стояти на шосі, а ми лягаємо, де хто може. Біля третьої вирушаємо далі. Наш віз, що був причеплений до другого, розсилається нам зовсім. Цілий час треба дротувати раз одне, то знову друге колесо.

Дорога проходить мальовничою долиною якоїсь річки між навислими скелями та чатинними лісами. За річкою, що шумить безперервно, виблискують залізничні рейки. Проїздимо якесь чепурне гірське містечко, де на кінці якийсь великий завод чи тартак. Дорога втискається у дуже стрімку долину. Скелі нависають просто над головою. У хвилях річки бовваніють поторошені рештки автомашин. З наших хлопців залишилось не більше 50. Решта невідомо, де поділась.

Шляхи відвороту на захід у травневі дні 1945 р. були завалені кіньми, людьми, автомашинами, на альпійських доріжках

Кожний постій значимо кількома прикуленими сплячими постатями, яких просто годі добудитись. Так і залишаємо їх.

Зустріч із частинами Дивізії

Хоч уже 8. година, то холод ще щипає в пальці. В'їздимо у якусь саторійно-тартачну місцевину, де збігаються три шляхи: з півдня з Вольфсбергу, зі сходу (з Грацу), та з півночі (з Юденбургу). Там справжній балаган. Мадяри з півночі, кіннота на північ. З Грацу частини нашої Дивізії, на Грац якісь частини РОА. З Вольфсбергу ми, а за нами вермахтівські автомашини, на Вольфсберг — Клягенфурт частини вермахту з-під Грацу. Пропускаємо повз себе мадярів, далі частини нашої артилерії та піонірів. За ними тягнемо й ми, а за нами табір Запасного Куреня та хлопці Виздоровної сотні, що в міжчасі нас наздігнали.

Стрічаємо знайомих із Дивізії. Ніхто нічого певного не знає. Мали їхати на Клягенфурт, а тут їх не пускають, — завертають на Юденберг. Ледве вихопилися з фронту. Большевицькі танки наступали їм на п'яти аж до самого Грацу. Багато залишилося за Муром (фюзиліри, піоніри). Артилерія мусіла залишити все своє спорядження та лише з возами добилась сюди.

Обабіч дороги, що виходить на якусь високорівню, повно зброї, муніції, поламаних автомашин, гармат. Це

свідки перемаршу частини із фронту. На рівнині, яких 2 км. перед Санкт-Леонгард, зупиняємось, щоб відпочати. Дорогою в два, а то й три ряди просуваються вози й автомашини. Є тут вермахт, мадяри, хорвати, наша Дивізія, частини РОА. Над'їждять і козацькі частини. Все те товпиться, старається наздігнати своїх. Вибухають колотнечі, та до більших сутичок не доходить.

Заїздимо на пасовисько. Хлопці розглядаються біля возів, вигріваючись на сонці після нічних приморозків. Дорогою весь час надтягають нові транспорти. Доганяють нас розгублені серед ночі товариші. Один з них розказує, що вночі, коли ми ночували на шосі за Вольфсбергом, тітовці були у Вольфсбергу. Пограбували з нашої

харчової валки призначені для нас харчі, а візників відпустили.

Проїздить козацький відділ та розказує, що партизани не далі 12 км. за нами. Минулого дня були вони теж тут, де ми зараз стоїмо та пробували роззброювати відступаючі частини. Та козацькі відділи перетріпали їх здорово.

Палимо документи...

З уваги на постійну небезпеку зі сторони партизан, як теж на важку переправу через альпійські провали, наш «шпіс», бунчужний Зіберт, дає наказ палити всі особисті документи стрільців нашої «нової» Дивізії. У великому вогнищі гине за декілька хвилин наша мозольна, піврічна праця. Палимо теж похідні скрині, що становили головний вантаж нашого воза. Викидаємо непотрібний вже нам поламаний віз, а свої особисті манатки приміщуємо на «бідці» — двоколці.

А перед нами большевики

Минає полудне, а вуж возів, що ще від рана стоїть на шосі, ні трохи не посувається вперед. Навпаки, розширюється: вже можна начислити шість, сім рядів поруч себе. Вештаються деякі хлопці, що ходили вперед розвідати про причину затримки, та розказують, що перед нами дуже стрімкий відтинок шляху, адесь під Юденбургом стоять уже большевицькі танки. Хто ще рано проскочив через міст на Мурі, той мав щастя, а хто не успів, того або большевики захопили

в полон, або жде, сам не знає чого перед Юденбургом.

Виймаємо карту та студіюємо положення. Справді, одинокий міст на Мурі, це той під Юденбургом. Це теж найближчий шлях на Зальцбург — збірний пункт для українських частин. Є ще можливість добитись іншими шляхами, але це вже довша і важча переправа. Двох наших товаришів (Тарнавецький та Чикета) ідуть особисто перевірити положення, бо ми рішилися діяти на власну руку в обличчя можливостей бути захопленими більшовиками. Прибуває до нас «папа» Губер (наш командир куреня) та розказує, що більшовики пропускають вермахтівські частини, тільки роззброюючи їх, а нас та частини РОА беруть в полон. Ця вістка підтверджує тільки правильність наміченого нами шляху. Стає ясным, що лише меншими гуртами можна буде продертись до Зальцбурга, який у наших сподіваннях став нашою «обітованою землею».

«Організуємо» коні

Врешті деякі валки вирушають в дорогу. Постає загальна метушня. Стрільці ловлять коней та впрягають їх. Ловлю і я якусь конячку із шлією. Так роздобули ми свого власного коня. Є нас ще 5 писарів із «штамм»-сотенного П 6. (відділ реєстрації та видачі військових документів для рекрутів). Десь біля 5 години проїздять повз нас дорогою, що вже сильно прорідились, англійські та німецькі пандирні вози та особові авта.

— Це місія на переговори до більшовиків іде — кинув хтось.

Наші німці потішають нас, що тепер вже все буде добре. Врешті рушаємо й ми. По якомусь кілометрі застрягаємо знову, а другим боком під ліс у протилежному напрямі кояться цілі валки возів. Щоб воно мало означати? Нічого конкретного ніхто не знає, а здогадів сотні. От і ситуація! Спереду більшовики, позаду тітовці. Вибирай, що краще!

Вже темніло, як ми в'їздили на якусь площу, зараз таки при дорозі. Розкладаємося на ніч. Хлопці розпалюють вогнища, варять, що хто придбав та такі під голим небом вкладаються до сну. А перед нами різними колірами грають ракети. Це ж «свято мира».

Один з вістових попереджує нас, що німці хочуть вночі покинути нас, забравши кращі коні та вози з харчами. Тому розставляємо стійки — «на всякий випадок».

Десь перед світанком будить нас вартовий. Німці готуються від'їздити. Запрягають всі кращі коні. Викидають з возів приватні речі стрільців. Зриваємось, будимо стрільців, розставляємо застави. Біжу відшукати хор. Федюка. Він зараз же йде до німців, а я біжу до Виздоровної сотні, щоб їх попередити. Хор. Федюк заявив німцям, що таке поступовання — це лайдацтво, що можна було такі справи полагодити вдень, зовсім легально та формально. На те пор. Кубік, а головою бул. Цангаліні (шеф нашої кухні) махнули лише рукою та почали випроваджувати свої вози на дорогу. Тоді прискочив один із писарів і заявив німцям, що шкода їхніх трудів. Живим ніхто з них не вийде без нашої згоди, бо зпереду стоїть ку-

леметна застава, а позаду ціла Виздоровна сотня на поготові. І справді підходить пор. Тищенко, командир Виздоровної сотні і на доручення пполк. Губера дає німцям наказ, щоб вони залишилися на місці. Однак бул. Цангаліні та співробітник пор. Кубіка, дес. Маер пробують висмикнутись із своїми возами, навантаженими харчами. Тоді на наказ пор. Тищенка дес. Зворський з десяткою стрільців беруть цілу харчову валку під свою охорону. Після того спокійно, без більших інцидентів вирушаємо далі.

Крізь знищений Санкт-Леонгард

У передсвітанковій мряці находимо якийсь віз, припрягаємо до нього нашу шкапу, а від одного знайомого дістаємо за 10 папіросок другого коня. Треба ще десь роздобути упряж. Трудна рада. Треба було взяти гріх на душу й вкрасти упряж у вермахтівців, що спали. Віжки зладили ми із тасм від протигазу.

Під Санкт-Леонгардом, де повно покинутих, понищених автомашин, минаємо санаторію, замінену на шпиталь. В'їздимо у містечко, недавно спалене тітовськими літаками. На дорозі рештки спалених автомашин. Люди розказують, що було багато жертв як серед військових, так і серед цивільних.

Біля якоїсь тами на річці, де на зарінку стирчать, ппростягаючи до неба нестрашні вже дула яких шість гармат. Затримуємось. Кухарі видають сміданок, а дес. Зворський розділяє поміж стрільців рештки харчів, папіроски і навіть горілку, яку знайдено на возах, що їх хотіли забрати німці.

Наші ж німці вивікують одинцем. До нашого гурту долучились ще хлопці з інших частин Дивізії.

Перед нами ще довгий шлях

Десь після обіду приходить хор. Хухра, що ходив розвідувати про можливість перемаршу, та повідомляє, що шлях через Стирію на Зальцбург для нас замкнений. В тій околиці немає змоги переправитись через Мур, хіба через міст в Юденбургу. Мусимо продиратись Альпами далі на захід та пробувати проскочити через Мур коло Нойштадту. Якщо і там не буде можливо, то треба йти аж на Гурк або Фельдкірхен, а звідти на Зальцбург. Це дорога на 5-7 днів. Без харчів, під постійною загрозою нападу зі сторони партизан — це не надто приваблива перспектива.

Сонце ще добре припікало, як ми прямували назад через Санкт-Леонгард, а далі навпоперек полями до провалу. Там однак мусили знову довгий час ждати, доки не проїде якась змоторизована частина. Вже сумерк залягав, як вирушили і ми у цей гірський провал. Зараз скраю, де ще зрідка розкинулись хатки, повно ламаних возів, побитих коней та покинутих самоходів. У лісі, над потоком, де лиш трохи більше вільного місця, таборують ті, що прибули сюди раніше. Кожна царинка, кожний зарінок, кожна сіножатя повні возів, коней, людей. Ми ж просуваємось все далі й далі. Дорога, хоч і кам'яниста, дуже розмокла, просто багниста. Темна ніч закриває все кругом, хоч пальцем в око ткни. Лише десь над потоком жевріють вогники ватри. Міняємось при конях що кілька хвилин,

та це на ніщо не придається. Коні ідуть, куди самі знають.

Дорога стає дедалі стрімкіша. Десь перед нами гудуть та солуть в болоті мотори. Часом світло рефлекторів продирється аж до нас. Весь ліс живе. А за возами, мов тіні, сунуть постаті з наплечниками та крісами.

Щоб хоч трохи розігнати темінь ночі, хлопці рокладають при дорозі малі вогнища. Врешті наш товариш Максим'юк приходить на щасливу думку зробити ліхтар з перерізаної пляшки та свічки, яка десь найшлася. Світить воно слабо, та все ж таки вітер не гасить. Один з нас іде весь час перед кінями та присвічує.

На світанку опинились ми на альпійських полонинах. Як ми проїхали понад ті пропасті, як ми проскочили без випадку через ті діраві мистки, Бог один знає. На щастя, ми того всього не бачили. Нам розказували ті, що йшли днем перед нами, або за нами.

Ще декілька серпентин, ще один перевал, і спиняємось на відпочинок в якійсь соняшній полянці, вже під самими верхами. Перше соняшне проміння стулює нам очі, втомлені безсонністю.

Як ми лягали спати, кругом царил тишина та спокій. Коли ж прокинулись, щоб напитись гарячої кави, на дорозі було вже знову гамірно.

Дорогою котяться все нові валки. Біля 10 години виїздимо й ми. Здавалось зразу, що ми вже на вершині. Тимчасом перед нами виринають все нові горби, все нові серпентини. В лісі знову болото, в якому застрягаємо на довгий час. Що знову таке? Довжелезний вуз возів та автомашин стоїть на доріжці, що випнула 5-ти кілометровим луком попід хребет альпійського масиву. Десь від самого переду, ген аж від перевалу, що над потоком, долітає до наших вух безпереривний гуркіт моторів та погейкування людей. Кругом верхи, лише де-не-де від північного сходу укриті лісами, та буйними полонинами. На полонинах видніють стаї та шаласи — зовсім, як у наших Карпатах.

Радіо на вершинах

Іду вперед поміж пестру мозаїку возів, коней, автомашин та різних людських типів з усіх країн Європи, а то й Азії. Здається, немає мови, якою не можна б тут розмовитись. Є багато жінок, головно біля росіян. Біля якоїсь автомашини змонтували вже радіоприймальну станцію, порозкладались до сонця, та слухають концерту. Від них дізнаюся, що більшовики займають Стирію, а тітовці мають опустити Каринтію; що американські війська доходять вже до Лінцу, а більшовики укріплюють Грац та відновлюють протилетунські сховища, до чого вживають як цивільних так і воєнно-полонених.

— То щось для нас, — висловлюють свої сподівання. Вони чули десь по дорозі, що англійці озброїли вже козаків та вислали на більшовицьке пограниччя.

Іду далі попри чудові, немов тесані, скельні обриви. Дорога, чи радше гірська стежка, яку тепер замінено на многотолудну дорогу, розбита до неможливого. Місцями автомашини, що впахались насилу аж сюди, не можуть поміститись на цій вузькій доріжці.

Петро Поліщук (Німеччина)
хор. 1 УД

3 історії служби зв'язку

Якби то знаття,
що в куми пиття...!

Якби...! От і маємо зародок зв'язку. Давним давно яблуко передало Адамові пізнання зла. Та минули віки, і невинна цікавість перемінилася в потребу — або, як ще кажуть — в державну й суспільну konieczність. В залежності від цієї konieczності, змінювалися і методи передачі.

Гінець-піший, на коні, мотоциклі чи літаку.

Сигнали: вогонь, дим, смолоскипи, дзеркала, блимні апарати.

А далі листи, семафор, телеграф, телефон, радіо... все це носії вісток або інакше — роди зв'язку.

Перед 2000 років зв'язок в Персії був так добре налашований, що ще сьогодні про нього згадують з признанням. Вся територія великої держави, від Кавказу по Єгипет, від Дарданеллів по Індію, була вкрита мережею справних поштових станцій, що не лише втримували зв'язок гінцями, але створили ще оптичний зв'язок, т. зв. «вогневу пошту». Вдень димними а вночі вогневими сигналами, передавано спішні депеші; правда, короткі, зате швидкі. Таким чином перські царі були кожноразово повідомлювані про події по підкорених їм країнах.

Зустрівшись з персами в Малій Азії, греки переконалися про перевагу «вогневої пошти». На її лад вони створили «смолоскипний телеграф» і получили ним всі свої острови. Змінюючи при сигналізованні положення рук, вони зуміли передавати всі знаки алфавіту.

Великі полководці розуміли вагу зв'язку і на втримання його видавали превеликі суми. Від зв'язку бо залежав у великій мірі їх успіх.

Творцем повної і справної мережі зв'язку в Римській імперії був Август. Уздовж стратегічних шляхів він устатив штафети пішх гінців у відстанях що 6-8 км; вони денно пробігали по 60-70 км. З часом він побачив, що сам лист-депеша не подає всіх подробиць і краще було б випитати очевидця. Тому пішх штафету замінено кінною. Гінці проходили денно в повозці до 200 км., на коні по 300 км. Так аж до імперської палати в Римі. Врешті на головних шляхах побудовано постійну пошту т. зв. курсу публікус.

Мабуть, найшвидших кінних гінців мав Джінгіс-Хан. Щоб вдержати величезну Монгольську імперію, він мусів мати як слід налашований і швидкий зв'язок. І справді: його гінці-стрі-

ли проїздили в кількох днях тисячі кілометрів, нащо нормально треба було кількох тижнів а то місяців. В трудному терені що 40 км., а в догідному що 50-60 км, були побудовані поштові станиці. І коли здалека відзивався дзвінок гінця-стріли, то напоготові вже стояв свіжий кінь. Гонць тільки перескакував з коня на коня і гнав далі. Щоб вдержати таку скажену їзду гінця бандажовано від стіп до голови.

Марко Польо, що, як спеціальний дорадник монгольського володаря, перебував серед монголів довгі роки, описує в своїх споминах, що під час своїх подорожів він зустрічав поштові станції які мали і по 400 коней. В загальному для пошти служило 300 000 коней.

Людина, кінь і лист — три фактори, що перетривали століття і дійшли до нас. Вони домінували і в часах середньовіччя. З нашої історії знаємо, що козаки, крім гінців, послуговувалися сигналами, як колись перси.

Щоб забезпечити населення перед несподіваними наскоками татар, ціле пограниччя було вкрите мережею сигнальних веж — «фігур». При наближенні ворога вдень запалювано бочку зі смолою, і таким чином за допомогою диму повідомлювано сусідні «фігури». Вночі палено в'язанки сухої трави.

Ідею вогневих сигналів, а радше грецького смолоскипного «телеграфу» використано при винаході семафору. Семафор, прототип якого і сьогодні ще вживається на залізницях, мав 6 рамен. Змінюючи їх положення передавано всі знаки алфавіту.

Ведучи війни Наполеон мав у розпорядженні все ще ті самі засоби зв'язку, що і перси, римляни, монголи, себто штафети гінців. Однак темп його гінців не дорівнювало темпові гінців-стріл. Тому він зразу використав семафори, і наказав будувати лінії. Впродовж 1794-1812 рр. получено Париж семафорними лініями із більшими європейськими містами (Брукселем, Амстердамом, Роттердамом, Женеву, Торіном, Міланом, Штразбургом, Кале). Від 1832 р. в Німеччині діяла семафорна лінія з Берліну через Магдебург-Кельн до Кобленцу. На цій лінії працювала 61 передавна станція; віддалені вони були від себе що 10-15 км. Час передачі знаків від початкової до кінцевої станції тривав 15 хвилин. Приймаючи, що одну телеграму треба надавати 45 хвилин, то за 1 годину вона була передана. Гонць-стріла потребував на переїзд такої відстані близько 12 годин. Поступ у скороченні часу передачі депеш був незаперечний.

18. сторіччя стояло під знаком командира на білому коні, що, оточений старшинами для доручень, на горбі, з полем бою перед очима, керував битвою. Час до часу висилав ордонансів з наказами до частин. Це був час, що союзні армії могли стояти від себе на кільканадцять кілометрів, нічого про себе не знаючи, і що не раз заважало на їхній долі. В бою під Ватерлоо, брак зв'язку між Блюхером і Веллінгтоном перейшов в історію, як маркантніший приклад. Наспів час, щоб знати бодай про рухи власних військ, якщо не ворожих.

З телеграфним апаратом Юза і

Треба прорубувати або промощувати їм шлях. Кому забракло палива, чи прямо охоти далі так мозолитись, пускає машину просто в провалля, чи вганяє її кудись між дерева. Врешті доходить до фатального місця. Зовсім прогнилий місток понад камінним урвищем прикрито сук-так гілляччям. Автомашини проскакують його з розгону. Треба лиш раз-в-раз поправляти. Та найгірше з возами. Коні не хочуть ніраз іти по цьому хиткому місткові. Нічого не помагає, що хлопці переносять вози майже на руках. Та за містком ще одна біда: три стрімкі під'їзди у ховзкій глині. Тут автомашини відмовляють зовсім по слуху. Треба їх виводити ливнями в 50-100 люда. Ось автомашинна хорватської поліції, що вже була на вершці, зірвалась та покотилась у пропасть. Людських жертв не було.

Іду на сам перевал. Там по північній стороні лежить ще товста верства снігу. На метер, а може і більш завтовшки. Це той сніг, що так здалека блистів нам у наших двомісячних мандрівках по Каринтії. Таблиця вказує, що тут саме пробігає границя поміж повітами Вольфсберг — Санкт Файт, а висота — 1725 м. А цей верх ліворуч весь у снігу — це вже 2122 м. Зараз за перевалом дорога стрімкими серпентинами біжить вниз. Треба приготувати добрі гальма.

Англійські танки вже тут.

На вершці гострий, морозний вітер, тому вертаюсь дещо нижче. Біля розбитої автомашини знаходжу різні спеціальні карти цих околиць. З гори над'їдять дві англійські танкетки. І треба подивляти, як зручно та саможливо на тій вузькій доріжці обми-

нають вони наші підводи чи проскакують понад небезпечні місця.

Наші підводи над'їхали вже пізно перед вечором. Переправа через небезпечні місця вдалась їм. І ми без затримки покотились в долину.

При кінці серпентини починається гарна гірська місцевість Льюлінг. Спершу доми дерев'яні, як у нас на Бойківщині. Та що нижче, камінь випирає дерево. Доми переважно одноповерхові. Видно якісь рештки старовинного магнатського двору, що розсівся над самим потоком. До сьогодні збереглись лиш рештки мурів, камінні тераси на узбіччі та залишки ложів, що збігаються до потоку. Потічок, що біжить поруч з дорогою, старанно обмурований із штучними водопадами. Є й декілька млинів. Хати замаєні червоно-біло-червоними прапорами, по клунях повно військо-вих.

Врешті село кінчається і ми виїзимо на рівнинний шлях. Коні біжать підтюпцем.

Сумерк вже залягає землю кругом, як ми розкладами вогнища на зарінку при шосе та залізничній лінії із Санкт-Файт на Нойштадт. Після вечері повідомив нас пор. Тищенко, що в Нойштадті англійці відбирають німцям коні та авта і далі пускають пішхом. За Нойштадтом мають вже бути теж більшевики. Мусимо їхати далі на захід на Фельдкірхен — Шпіталь. Він чув, що дорога, якою ми проїхали із Вольфсбергу на Юденбург закрита для загального вжитку. Туди англійці підтягають свої танкові та піхотні дивізії.

Все вказує на те, що конфлікт поміж союзниками майже певний.

(Докінчення в наступному числі)

Л. Рихтицький (Німеччина)
хор. 1 УД

Друга світова війна

(Продовження)

«На Заході без змін...»

Розгром Польщі не був одинокою несподіванкою у цій війні, що стала котитись апокаліпсою по спокійних досі, заколисаних мріями про вічний версальський мир землях. Вже другою несподіванкою було повне затишшя на Заході. Дві воюючі сторони стали напроти себе, наїжившись кулеметами та гарматами: одні за лінією Мажіно, другі за лінією Зігфріда, і крім виміни чемностевих пострілів нічого не робили, якщо не враховувати спільного читання воєнних комунікатів із Польщі. І коли на землях Речіпосполитої розгорівся «бліцкріг», в тому ж часі на західному фронті «розгорівся» — «зіцкріг», себто позиційна війна. Правда, прибували британські експедиційні дивізії, мобілізувалася і поповнювала свій бойовий стан Франція, бельгійська армія відбувала гострі осінні маневри і навіть Голландія потроїла свої збройні сили в продовж одного місяця, але поміж двома великими противниками панував спокій. Німецький фронт обсаджений бу 26 дивізіями; проти цієї жмїньки стояла вся французька армія, і вже 11 листопада — 158 тисяч англійців, не враховуючи покищо Бельгії та Голландії.

Англіїці потерпіли першу втрату у цій «війні»: дня 9 грудня 1939 року — впав на полі слави корпораль Т.

знаками Морзе, почалася нова доба в історії зв'язку. В німецько-французькій війні 1870-1871 рр. велику роль відіграв крапчастий зв'язок у німців. Телеграфні лінії обслуговувалися ще піонерами. Вони сполучували воюючі армії з запіллям і з собою. Успіхи такого зв'язку спонукали німецький уряд зараз після війни будувати підземні телеграфні кабелі, що сполучували б усі важливі стратегічні пункти з центром.

На переломі сторіч до конкурсу ставали ще телефон і радіо. Телефон мав настільки перевагу над телеграфом, що він давав безпосередній зв'язок, так би мовити, «від рота до вуха». Тому і почав витісняти телеграф. Враз із радієм, ці засоби зв'язку дали змогу командуванню змінити тактику війни згідно з вимогами техніки. В добі літаків, далеко стрільних гармат, кулеметів, мінометів і врешті танків, не міг командир вести війська за собою зімкнутою лавою. Армія мусіла скинути яскраві мундири, вритися в землю, і якщо наступати, то тільки розстрільною. Терен бою збільшився і в ширину і вглибину. Далеко позаду в сховищі, мусів засісти новітній полководець. Не на горбі, а в добре замаскованій землянці. Поле бою він бачить тільки на карті, а рухами частин керує по телефону. Щоб мати успіх в бою він мусить добре тримати віжки командування в руках. Роль таких віжок тут мав відіграти зв'язок. Вогневою пробою всіх цих нових засобів зв'язку мала стати 1 світова війна.

В. Прайдей. До Різдва впало ще двох людей на цьому затишному фронті.

Тимчасом почався бій за Атлантик — затопленням «Атенії» німецьким підводним човном У-30. Цей бій за морські шляхи, що тривав до самого кінця із непослабним непруженням і привів Англію майже над край пропасти, почався дня 3 вересня. Німці вдарили отже порівняно скоро.

День пізніш почався повітряний бій — англійські літаки заатакували німецьку флоту у Вільгельмсгафені і розкинули летючки над Німеччиною.

Дня 6 жовтня Гітлер за посередництвом Молотова запропонував мир на Заході. — Чемберлен цю пропозицію відкинув.

Фінсько-совєтська війна

А події котились дальшими несподіванками: дня 30 листопада ССРСР почав війну із Фінляндією. Большевицькі літаки заатакували Гельсінкі, при чому згинув 75 осіб і кількост було поранених.

Ця війна держави-велетня проти 3-міль карлика заслуговує на увагу, бо її хід і її закінчення стали причиною багатьох здогадів про дійсний стан сили ССРСР і до сьогодні ще викликають діаметрально протилежні собі погляди. Большевики вступили у війну із 100 дивізіями, 9 тисячами танків та 10 тисячами літаків. Фіни могли протиставити три дивізії, декілька танків, 60 літаків, 250 гармат враз із надбережною артилерією — і маршала Маннергайма. Його можна у цій війні сміливо зачислити до найважчої фінської зброї; без переборщення можна сказати, що він сам рівноважив весь совєтський штаб!

Спочатку большевики планували маневрувати і демонструвати — і застрашити Фінляндію. Тоді, мовляв, повстануть фінські робітники і скинуть свій уряд, а вся країна радо стане 17-ою республікою ССРСР. Большевицькі війська рушили п'ятьма колонами вперед і несподівано натрапивши на сильний опір, застрягли у снігах. Фінські робітники свого уряду не скинули, навпаки — всю свою енергію спрямували на знищення большевицьких військ. Большевицькі танки десятками горіли у лісах, або тонули у багнах, де лід ломався під їх тягарем. Численні фінські лещетарські патрулі доказали, що не тільки на Олімпійських грах можуть дещо сказати; у своїх власних лісах вони досягли ще далеко більших успіхів. Совєтське постачання більшістю попадає в фінські руки, цілі відділи попадали у лісах, телефонна сполука вела інколи просто до фінських становищ, польові ж кухні для большевиків перестали існувати. Втрати большевиків досягли таких розмірів, що треба було аж збільшенням нальотів на цивільне населення ламати спротив фінів, хоча й це показалося мало успішним: Фінляндія на диво всьому світові трималася вперто і не здавалась.

Дня 2 лютого 1940 року маршал Тимошенко вдарив 27 дивізіями та відповідною артилерією проти лінії Маннергайма, не жалюючи ні труду ні людей, аби лише добитися успіхів: весь бо світ кпив собі із ССРСР!

13 лютого большевикам вдалося вибороти серед дошкульних втрат прорив і вийти з лісових околиць. У чистому полі фіни вже не могли ставити успішного спротиву ворожій перевазі і 12 березня підписано мировий договір.

Ця мала війна дає багато повчального. Залишивши тактику і стратегію і плянування на боці, планували большевики за допомогою радіа, музики, пропаганди і крику змусити Фінляндію до капітуляції, себто змусити фінську інтелігенцію капітулювати перед російською масою. Та тут перерахувалася ціла «передова» комуністична наука: фінський пролетаріат не піднявся проти своїх «панів», але суцільним фронтом вдарив на большевиків і, хоча фіни війну програли, большевики довго лизали рани, нанесені їм у цій війні. Але, що найважливіше, — цілий світ побачив повну нездібність совєтського генерального штабу, повну дезорганізацію його постачання, повний хаос у командуванні і у зв'язку, — це мало не абиякий вплив на рішення Гітлера у 1941 році — заатакувати ССРСР.

Норвезька війна

Тоді, як большевики мордували Фінляндію, на західному фронті було «без змін», а одинока війна відіграла роль фрагментарично на океанських просторах.

В середині грудня 1939 р. відбувся бій німецького «Граф Шпее» у гирлі ріки Ля Плята в Південній Америці з англійськими кораблями: «Графа Шпее» затоплено.

8 квітня 1940 року уряди Англії та Франції повідомили Норвегію, що її прибережні води заміновано, а що було явним порушенням норвезької неутралітності.

Тієї самої ночі німецькі літаки сильно збомбили воєнно-морську базу Скапа-Флов, а вранці у Данії, 9 квітня робітники, що спішили до праці, побачили кольону німецьких вояків, що маршувала в напрямі королівської палати. Спершу вони думали, що це накручують якийсь фільм, але коли палатна зала відкрила вогонь, стало ясно, що це не забава, але початок одного з найсміливіших починів в історії цієї війни: окупації Данії та Норвегії.

Ціллю німців було: створити випадкові бази проти Англії, відкрити Північне море для своєї флоту, перервати — на всякий випадок — морську сполуку поміж Англією та ССРСР, й забезпечити собі довіз шведської руди.

Одночасно з окупацією Данії, з лєтовещ, якої німецьке летунство свободно опановувало Північне море, п'ята кольона в Норвегії під проводом майора Відкуна Квіслінга взяла зброю й негайно отримала допомогу в формі німецьких повітряних висадних частин.

Зараз же після того через Скагеррак наспіли німецькі воєноморські сили та морська піхота, Осло зайняли частини норвезьких нацистів при

Комунікати Головної Управи

IV Загальні Збори Об'єднання 6. Во-
яків-українців у Великобританії від-
будуться в дні 24, 5. ц. р. в Україн-
ській Інвалідській Оселі в Чіддінг-
фолді, біля Лондону. ОбВУ налічує
сьогодні бл. 5000 членів, серед яких
левину частину творять саме кол. ди-
візійники. Нашій братній комбатант-
ській організації бажаємо якнайкра-
щого розвитку та багато успіхів у
працях.

ЖИТТЯ СТАНИЦЬ

Німеччина: У дні 3, 5. ц. р. Стани-
ця в Мюнхені відбула ширші сходи-
ни членства, на яких були зачитані дві
доповіді: П. Трача — «Розвиток ні-
мецької панцирної зброї» та Ф. Кор-
дуби «Огляд військово-політичних по-
дій», після яких відбулася пожива-
лена дискусія на заторкнені допові-
дами теми. В дальшому намічено
цикл того роду доповідей з військової
справи. Прийвних на сходах було
20 членів. Доповідь П. Трача вміщу-
ємо на сторінках оцього числа «Віс-
тей».

США: Станиця в Шікаго відбула в
дні 27, 4. ц. р. свої 2-гі звичайні за-
гальні збори. Заслухано звітів усту-
паючої управи й, уділивши їй абсо-
люторію, обрано нові органи Станиці.

В українських коментарях радіо-
станції в Філадельфії знайшла місце
низка радіомовлень на теми 1-ої УД.
Ії бої під Гляйхенбергом, положення
колишніх дивізійників в Європі, тощо,
а які широко популяризують цю спра-
ву серед тутешнього українського ра-
діослухачького загалу.

Канада: Станиця Братства в Геміл-
тоні, що постала була з початком ве-
ресня 1951 р., зараз з уваги на виїзд
декількох членів Управи Станиці до
інших місцевостей проявляє тільки
невелику діяльність.

В Садбурі, Онтаріо, відбулися в дні
6, 4. ц. р. засновні збори місцевої
Станиці Братства. У склад новообраної
Управи Станиці ввійшли: Барниць-
кий Роман — голова, Ковч Дмитро —
заступник голови, Макаруха Євген —
секретар, Хоміцький Роман — фін.
реф., Пасіка Степан — вільний член.

Намічено плян діяльності Станиці,
між іншим, заплановано влаштува-
ти академію в пошану поляглих під
Бродами. Зараз Станиця налічує 17
членів. Нашій новій клітині бажаємо
якнайкращих успіхів у започаткова-
них працях.

Товариство кол. військовиків 1-ої
УД в Вінніпегу влаштувало в дні 20,
4. ц. р. дискусійну доповідь А. Віжака
на тему «За добру славу українського
воєнка» (до справи реабілітації 1-ої
УД).

Аргентина: Тутешнє Братство кол.
воєнків 1 УД в Буенос Айресі зоргані-
зувало ширший товариський з'їзд
членів і запрошених гостей, що прой-
шов у приємній і дружній атмосфері

Пише до нас стрілець 13-ої сотні 31-
го полка, друг **Антін В.** з Едмонтону
в Канаді: «Я отримав від Клубу При-
ятелів Української Книжки запро-
шення до передплати «Історії україн-
ського війська»... Хочу висловити пуб-
лічно свої побажання, щоб у тій «Іс-
торії» була належно насвітлена істо-
рія 1-ої УД, щоб там не обвинювано
нас, мовляв, ми зрадники, бо носили
німецьку уніформу...»

Друже В.! Від себе хочемо запевни-
ти Вас, що довідавшись із преси про
готовлене перевидання цієї потрібної
книжки, дозволили собі теж приватно
звернутися в листі до Видавця в тій
самій справі. Тому, що відповіді не
отримали, залишається очікувати аж
появи книжки. Віримо все ж, що сьо-
годні змінилося багато в наставленні
нашого громадянства до питань 1 УД
і з тим змушені числитися і історіо-
графи і ще більш видавництва. Тому
хочемо вірити, що й «Історія україн-
ського війська» вірно насвітлить про-
блеми нашої частини. Якщо ні, тим
гірше для неї. Не хочаючи отже ви-
переджувати подій, стримуємося із
вміщенням Вашого допису в цілому.

та причинився до нав'язання тісних
товариських зв'язків серед громади
кол. дивізійників.

Австралія: 30, 3. ц. р. в Туллармарін,
Вікторія, відбулися інформативні scho-
дини кол. воєнцтва 1-ої УД, в яких
взяли участь бл. 30 кол. дивізійників
на тутешньому терені; обрано Ініці-
ативний комітет, що займеться підгото-
вою засновних сходин, яких реченець
устійнено на 4, 5. ц. р. Одночасно на-
мічено плян діяльності нової клітини.

На терені Мельбурну, Вікторія, від-
булися в дні 6, 4. ц. р. ініціативні scho-
дини кол. дивізійників для заснуван-
ня клітини Братства. У сходах
взяли участь бл. 40 кол. дивізійників.
Засновні збори намічено на день 4, 5.
ц. р. Місцева дивізійна громада гото-
вить в роковини бою під Бродами
академію в пошану поляглих.

Отримали ми листа д. **Т. М.** з Бель-
гії, що пише з приводу збіркової ли-
сти на Видавничий Фонд Братства:
«...мої друзі поставились пасивно до
цієї збірки. При кожній нагоді, коли
ми збирались, чи на сходах, чи
святках, можна було щось зібрати, але
мої друзі не схотили і навіть мали на
що тему дискусію та були такі, що
твердили, що провід Братства не ро-
бить жодної праці, тільки що випу-
скає місячну газетку і то нерегулярно,
як рівно ж бувши дивізіонери настрім-
голів втікають з Європи за океан,
мовляв, вже раз попеклися, як брали
участь у визволенні своєї батьківщи-
ни...»

Хочемо коротко відповісти тим, хто
закидає нам недіяльність: моральне
право на таку критику має завжди
лише той, хто сам будь-як, будь-де
прикладає свої руки до будь-якої гро-
мадської праці. Нерегулярність у по-
яві «Вістей» це наслідок фінансових
труднощів, а ті виринули нерідко че-
рез несовісність інколи й нечесність
декого з кольпортерів. Всіх цікавих
хочемо запевнити, що за редагування
їх, як зрештою і всіх видань Брат-
ства, досі ніхто ще не взяв ні сотика.
Що ж до проблеми емігрування диві-
зійників, то її пояснюємо собі не так
примітивно, але просто тим, що диві-
зійники такі ж люди, як і вся наша
«політична еміграція»: мають на утри-
манні батьків, дружини, дітей, а за-
рібкові можливості для них не дуже
великі; життя ж на допомогах Уряду
суспільної опіки в Німеччині не таке
вже солодке. Закид про «полечення»
і «втечу» дуже плиткий та й до того
міг би стосуватися всіх «патріотів», не
лише чомусь «дивізійників». Нам до-
водилося чувати подібні жалі ще в
Мюнхені в рр. 1946-47, коли власні
«національні друзі» — вчорашні спе-
кулянти — гогує над Дунаєм і Вел-
тавою публічно вішали на дивізійни-
ках собак, приватно ж — протекцію
«давали змогу для громадської праці»
— витирали ними всі кути (мовляв,
блудні сини, маєте нагоду направити
перед «народом» свій злочин колья-
борації), ну й були обурено-здивовані,
мовляв, які ті дивізійники невдячні
люди! Даємо їм змогу реабілітувати-
ся, а їм мало.

Висловлювані в Бельгії думки трохи
скидаються на ті з-перед п'яти років.
Передайте, друже Т. М., цю нашу від-
повідь Вашим друзям.

допомозі німецьких парашутистів, а
портову оборону зліквідувала німець-
ка фльота.

Правда, при тих операціях, німці
втратили кружляк «Влюхер» і деякі
інші допоміжні кораблі, але ці втрати
не стояли в жодному відношенні до
стратегічного значення Норвегії.

Нарвік зайняли норвезькі нацисти
при допомозі военноморської ескорти;
так само — Крістіансунд, Трондгайм,
Берген і Ставангер, а найважливіше
летовище Соле біля Ставангеру зай-
няли німецькі парашутисти. Впро-
довж одного дня Норвегія була фак-
тично здобута й опанована. Ніччю за-
лізницями вже роз'їжджали німецькі
війська для повного проникнення
країни.

Швидка та рішуча дія німців під
командуванням ген. фон. Фалькенгор-
ста обезволола в першій хвилині Ан-
глію та Францію, так, що, не вважа-
ючи на слабе забезпечення німець-
ких морських шляхів сполуки, до 15

квітня не зроблено нічого для про-
тидіяння німецькій окупації Норвегії,
хоч мр. Черчил якраз тоді був першим
льордом адміраліції.

Аж 15 квітня 1940 р. на північ від
Нарвіку в Норвегії висадились скупі
британські сили. 16 квітня прийшла
висадка біля Намзос і 18 квітня біля
Аандальснес. Цим силам однак не да-
но жодної підмоги, з головної ж ви-
надки біля Трондгайму зрезигновано
— так, що в днях 2 і 3 травня 1940 при-
йшлося при допомозі фльоти забрати
їх при великих втратах з терену Нор-
вегії, при чому фльота потерпіла
втрату багатьох одиниць.

Зайняття Норвегії помітно піднесло
престиж Німеччини і відбилось теж
на британській політиці.

7 травня 1940 р. в Палаті Громад
відбулась дебата, що два дні пізніше
довела до голосування, після якого
прем'єр Чемберлен подався до димісії.
Його наслідником став Вінстон Чер-
чил.

Комунікат

Капітула пропам'ятних відзнак 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії та битви під Бродами подає до загального відома:

Висліді конкурсу. У висліді розписаного Капітулою конкурсу прийнято на відзнаку 1-ої Української Дивізії У. Н. А. проєкт п. М. Білинського і призначено третю нагороду. На відзнаку битви під Бродами прийнято проєкт п. З. Лісовського і призначено другу нагороду.

Видання відзнаки. а) Відзнаку 1-ої У. Д. У. Н. А. мають право одержати всі бувші воєнки дивізії, які належали до її складу не менше одного місяця в часі від 17. 7. 1943 до 8. 5. 1945.

б) Щоб одержати відзнаку, треба внести на адресу Капітули заяву з такими даними: прізвище й ім'я, адреса, дата народження, сотня і полк, час служби (від дня... до дня...), прізвище сотенного, прізвище двох осіб, які можуть потвердити правдивість даних, власноручний підпис.

Ціна відзнаки в В. Британії 5. — шил., Австралії 7. — австр. шил., Німеччині 3. — н. м., в ЗДА і Канаді 1. — долар, в інших країнах рівновартість 1. — американського долара.

Всі заяви з належністю висилати на адресу:

Kapitula, 49 Linden Gardens, London, W 2

В Німеччині заяви і гроші висилає ти до

W. Kozak, Verlag „Molode Zytia“, München 2, Dachauer Straße 9/II

в) По одержанні заяви і належності Капітули вишле відзнаку разом з виказкою і правильником Капітули.

Відзнака битви під Бродами буде видана пізніше.

голова секретар
М. Дябога М. Карпинець

Розшуки

Хто знав би, що сталося із медсестрою 1-ої УД, п. Оленкою Бовдарук, нар. в Києві, прошений подати вістку до Редакції «Вістей».

Хто знав би щонебудь про долю Василя Буркютенка, нар. 1925 р. на Харківщині, який у рр. 1944-45 перебував, мабуть, у Франції й мав намір продістатися до Іспанії, прошений подати вістку для його батька на адресу:

W. Burkotenko, 44, Prospect St. New Bank, Halifax, Gr. Britain

Хто знає щонебудь про долю Богдана Стасева, воєнка 1-ої УД, нар. в 1922 р. До Дивізії пішов у самих початках, був спершу в Нойгаммері, і згодом на вишколі радистів на заході. Чи був під Бродами не відомо. Вістки просимо надсилати до Редакції «Вістей».

Хто з учасників бою під Бродами може дати відомість, що сталося з командиром II батальйону 29. полку гауптштурмфюрером Вільгельмом Аллеркампом, польовий № 07226, який командував згаданим батальйоном під Бродами. Відомості прошу слати до Редакції «Вістей».

ДИВІЗІЙНИКИ!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОЄ'ЯЗОК СУПРОТИ РОДИН ВАШИХ ТОВАРИШІВ! ВІДГУКНІТЬСЯ!

Дивізійнику! Чи Ти пригадував, вже над тим, що друкування й поштові оплати «Вістей», які саме у Твоїх руках, коштують Братство свій гроші. Чи Ти виплатив свою належних турбот тим Твоїм товаришам, що у зрештєв'я нашої дивізійної гайності за «Вістей»? Не приспорою зайзетки вкладають безкоштовно свій труд.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Почавши з листопадового числа «Вісті» виходять в об'ємі 12 сторінок місячно і коштують:

	1 чис.	річно
в США й Канаді	— 0,20 дол.	2,40 дол.
в Бразилії	— 3 кр.	36 кр.
в Німеччині	— 0,40 нм	4,80 нм.
в Англії	— 6 п.	6 ш.
в Австралії	— 8 п.	8 ш.

в інших європейських країнах рівновартість 0,40 нм., в заокеанських рівновартість 0,20 дол.

Передплату просимо висилати на адреси Представників Братства:

1. Австрія: **В. Яворський**, Salzburg, Hauptpostlagernd
2. Англія: **В. Гузар**, 17, Gregory Boulevard, Nottingham
3. Аргентина: **Ярослав Рибалт**, Calle Arias 3342, Buenos Aires
4. Бельгія: **Р. Герасимович**, 9, rue des Brasseurs, Louvain
5. Іспанія: **Т. Барабан**, Donoso Cortes 63, Madrid
6. Канада: **В. Гриньох**, 76, Dewson St., Toronto, Ont.
7. Німеччина: **д-р О. Горбач**, (13b) München 8, Ayingerstr. 25/I
8. США: **О. Городиський**, 1235, N. Artesian Ave., Chicago 22, Ill.
9. Бразилія: **Богдан Білинський**, Praça Vilaboim, 160-1A, Sao Paulo, S.P.

Листи, адресовані до Головної Управи Братства, Редакції й Адміністрації «Вістей», просимо слати на адресу:

Dr. Olexa Horbatsch, (13b) München 8, Ayingerstr. 25/I

ПОВІДОМЛЕННЯ

Управа Станиці Братства 1 УД УНА в Мюнхені просить усіх інвалідів і хворих кол. воєнків 1 УД УНА та вдов і сиріт по воєнках 1 УД УНА подати свої адреси замешкання, з зазначенням, чи дана особа рішена залишитися в Німеччині. Повідомлення прошу спрямовувати на адресу Редакції «Вістей Братства».

ПОЖЕРТВИ

на Видавничий Фонд Братства склали:

На руки п. П. Стасева в Арчболд (США): по 1 дол.: Підбірний Іван, Підбірний Богдан; по 5 дол.: Стасів Петро; разом 7 дол.;

На руки п. М. Ліщинського в Філадельфії: по 5 дол.: Левицький Євген; по 2 дол.: Зуляк Володимир, Качай Ярослав, Москв'як Степан, Поритко Іван; по 1 дол.: Маєвський Володимир, Кузьма Григор, Кіричак Ярослав, Колос Роман, Завадовський Єдвард, Івасиків Любомир, Яців Володимир, Забронський В., Яцишин П., Прончак М., Люба Л., З. Ярослав, Жовнірович В. Баглай Д., Рубчак З., Чайківський О., Ортинський В., д-р Павлічка І., Лотоцький В., Блавацький В., Походжай, В., Шведь М., Яців В., Солтис М., Кондрат П., Гись М., Лотоцький В., Ткач В., Мартинович М.; разом: 45 доларів.

Всім Жертводавцям щире спасибі.

Друковано в друкарні:

Druckerei „Cicero e.G.m.b.H.“, München, Dachauer Straße 9/II

Спішіть з замовленнями останніх примірників першої книжки про Першу Українську Дивізію

„БРОДИ“

збірника статей і нарисів за редакцією Олега Лисяка

«Броди» це збірка праць кільканадцяти авторів — визначних поетів і військовиків та старшин і воєнків 1 УД УНА.

Видання Братства кол. Воєнків Першої Української Дивізії

Замовляти у представників «Братства»

Ціна: в США і Канаді 2 дол., в Англії 5 шил., в Німеччині 3 нм., в інших країнах рівновартість 3 нм.